

Nr 7

Justitiekottets betänkande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m. m. (ang. fullföljd av talan till högsta domstolen, m. m.) jämte motioner.

Genom en den 5 mars 1971 dagtecknad proposition, nr 45, har Kungl. Maj:t, under åberopande av utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) lag om ändring i rättegångsbalken,
- 2) lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring,
- 3) lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1),
- 4) lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet.

I samband med propositionen har utskottet behandlat de i anledning av propositionen väckta motionerna 1971: 1243 av herr *Ernulf* (fp) och 1971: 1270 av herr *Sjöholm m. fl.* (fp).

Redogörelse för motionerna lämnas på s. 48—51.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att rätten att fullfölja talan till högsta domstolen begränsas avsevärt. Högsta domstolen får därigenom i princip ställningen av prejudikatinstans. Möjligheterna till ändringsdispens, in-tressedispens och allmän dispens avskaffas. Vid sidan av prejudikatfallen skall dock talan få fullföljas när det finns synnerliga skäl, t. ex. att resning skulle kunna beviljas om domen vunnit laga kraft eller att domen då skulle kunna undanröjas på grund av domvilla eller att utgången i hovrätten uppenbart beror på grovt förbiseende eller misstag.

Förslaget innebär vidare att fullföljdsreglerna förenklas avsevärt. En nyhet är att prövningstillstånd, som nu alltid omfattar hela domen, i vissa fall skall kunna begränsas till sådan del av domen som har prejudikatintresse.

Som en konsekvens av de nya fullföljdsreglerna föreslås att antalet ledamöter i högsta domstolen successivt minskas till 22.

Förslaget ger även ökade möjligheter för hovrätt och högsta domstolen att avgöra mål på handlingarna. I bl. a. fordringsmål blir detta fallet om båda parter begär det och domstolen anser uppenbart att huvudförhandling inte behövs.

I propositionen har även i övrigt tagits upp vissa ändringar beträffande förfarandet i de lägre instanserna. Sålunda inskränks möjligheterna att först i hovrätt åberopa nytt processmaterial. Möjligheten att meddela mellandom vidgas avsevärt.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1971.

Av propositionen återges i det följande — förutom lagförslagen — främst vad departementschefen anfört vid lagrådsremissen, lagrådets yttrande och departementschefens anförande vid propositionens avlåtande. Beträffande redogörelser för bl. a. gällande rätt, domstolskommitténs betänkande Domstolsväsendet III, Fullföljd av talan m. m., och remissyttranden över betänkandet samt departementschefens specialmotivering får utskottet hänvisa till propositionen.

De vid propositionen fogade lagförslagen är av följande lydelse (s. 3—12).

1 Förslag till**Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 3 kap. 7 §, 54 kap. 12 och 17—19 §§, 55 kap. 2 § och 56 kap. 2 § skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 6 §, 16 kap. 3 §, 17 kap. 5 §, 29 kap. 3 §, 42 kap. 8 §, 50 kap. 21 och 25 §§, 54 kap. 10, 11 och 13—15 §§, 55 kap. 4 och 12 §§, 56 kap. 4 och 14 §§ samt 59 kap. 3 § skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 KAP.**6 §.**

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga.

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga. *Fråga om prövningstillstånd, som förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket, avgöres dock av de ledamöter som pröva målet.*

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av nedre justitierevisionen eller tjänsteman vid denna.

16 KAP.**3 §.²**

Vid omröstning gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av rättens ledamöter; har någon mening erhållit hälften av rösterna och är bland dem ordförandens, gälle den meningen.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

¹ Senaste lydelse av 54 kap. 12 § 1964: 166, 54 kap. 17 § 1947: 616.

² Senaste lydelse 1969: 244.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

17 KAP.

5 §.¹

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kärandens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

29 KAP.

3 §.²

Yppas, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning, då nämnd ej har säte i rätten, gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

42 KAP.

8 §.

Under förberedelsen skola parterna var för sig angiva de ytterligare omständigheter de vilja anföra samt yttra sig över vad motparten anför. De skola ock, i den mån det icke tidigare skett, uppgiva de bevis de vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej redan företetts, skall genast framläggas. Part vare skyldig att på framställning av motparten uppgiva, vilka andra skriftliga bevis han innehar.

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

² Senaste lydelse 1969: 244.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

Rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen ange allt som de vilja åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Rätten äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola vid förberedelsen behandlas var för sig.

50 KAP.

21 §.¹

Hovrätten äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart, att vadetalan är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *ettusenfemhundra kronor*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *det vid tidpunkten för underrättens dom gällande basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

Mål, *vari saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, och annat mål*, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erfordrerlig.

25 §.

Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ej ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än den som uppgivits i vadeinlagan.

Part må *ej* i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan an-*

Part må i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa*

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

(Nuvarande lydelse)

tagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

(Föreslagen lydelse)

omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

54 KAP.

10 §.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller

2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekomma till talans prövning.

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen; eller

2. om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål, som samtidigt föreligga till bedömande, må prövningstillstånd meddelas även i övriga mål.

11 §.

Vid avgörande, huruvida prövningstillstånd skall meddelas i anledning av talan mot dom, skall hänsyn tagas även till beslut, varigenom saken till viss del ej upptagits till prövning och mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen.

Prövningstillstånd må begränsas att gälla viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser. I avbidan på prövningen av målet i denna del äge högsta domstolen förklara fråga om meddelande av prövningstillstånd i annan del av målet vilande.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses

(Nuvarande lydelse)

beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

(Föreslagen lydelse)

i första stycket, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och fråga därom ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

13 §.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; *i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.*

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

14 §.

Då hovrätt meddelar beslut, varemot talan enligt 5, 6, 7 eller 8 § ej må föras, skall hovrätten i beslutet giva det till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna. *Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.*

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna *med angivande av innehållet i 10 §.*

15 §.

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § *första stycket* meddelat, är oriktig, äge

(Nuvarande lydelse)

med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. *Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband med frågan, om prövningstillstånd skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.*

(Föreslagen lydelse)

han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan.

Ej må i annat fall än i första stycket sägs fråga, som där avses, komma under högsta domstolens prövning. Vad hovrätt i övrigt föreskrivit om sättet för fullföljd av talan skall lända till efterrättelse.

55 KAP.

4 §.¹

I revisionsinlagan skall revisionskäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;
2. grunderna för revisionstalan med angivande, i vilket avseende hovrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga; samt
3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som käranden yrkar.

*Anser käranden, att prövningstillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd där-
för.*

Erfordras prövningstillstånd, bör käranden i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Käranden skall i revisionsinlagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. I tvistemål skall käranden, om beviset ej tidigare förebragts, uppgiva anledningen härtill. Åberopar käranden skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall det i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid revisionsinlagan. I revisionsinlagan skall käranden ock angiva, om han vill, att motparten eller i brottmål målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i högsta domstolen.

Är i brottmål den tilltalade anhållen eller häktad, skall det angivas.

Revisionsinlagan skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

12 §.

Högsta domstolen äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträts av motparten.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

(Nuvarande lydelse)

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

(Föreslagen lydelse)

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skola i tvistemål 50 kap. 21 § andra, tredje och fjärde styckena samt i brottmål 51 kap. 21 § andra och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

56 KAP.

4 §.¹

I besvärslagan skall klaganden uppgiva:

1. det beslut, mot vilket talan föres;
2. grunderna för besvärstalan; samt
3. den ändring i beslutet, som klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövnings- tillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, bör klaganden i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Klaganden skall i besvärslagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid besvärslagan.

Bevärslagan skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud.

14 §.¹

Vad i detta kapitel är stadgat äge motsvarande tillämpning i fråga om besvär, som avses i 8 kap. 8 §; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga. *Bestämmelserna i 2 § äge ej tillämpning.*

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga.

2. Om ej särskilda skäl föranleda annat, skola klaganden och, då talan föres av justitiekanslern, även motparten höras muntligen i högsta domstolen.

3. Tillfälle skall lämnas det organ inom advokatsamfundet, som meddelat beslutet, att inkomma med skriftlig förklaring och att, då part höres muntligen, därvid yttra sig.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

59 KAP.

3 §.

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om *nedsättning av fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning eller angående prövningstillstånd.*

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om prövningstillstånd.

Rätten äge, när skäl äro därtill, förordna, att, till dess annorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av domen ej må äga rum.

Undanröjes domen och grundas beslutet ej därå, att rätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall tillika förordnas, att ny handläggning skall äga rum vid den rätt, som meddelat domen.

Om ersättning för kostnad gälle vad om rättegångskostnad är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller fortfarande dels i fråga om återopande i hovrätt av nya omständigheter eller bevis i tvistemål, vari talan väckts före ikraftträdandet, dels i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

2 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring**

Häri genom förordnas, att 1 § lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring skall ha nedan angivna lydelse.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*1 §.¹

Högsta domstolen utgöres av tjugofyra justitieråd. I den mån det behöves på grund av justitieråds tjänstgöring på extra avdelning av lagrådet, må antalet justitieråd ökas till högst tjugosju. När skäl för ökning icke längre före-

Högsta domstolen utgöres av högst tjugotvå justitieråd.

¹ Senaste lydelse 1968: 58.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

ligger, skall antalet justitieråd åter nedbringas, så snart det kan ske till följd av justitieråds avgång.

Högsta domstolen skall vara delad i tre avdelningar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Högsta domstolen får bestå av fler än tjugotvå justitieråd till dess antalet nedgått till detta antal till följd av inträffade ledigheter. Om särskilda skäl föreligger, får dock nya ledamöter utses dessförinnan.

3 Förslag till

Lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Härigenom förordnas, att 343 § sjölagen (1891: 35 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

343 §.¹

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär till högsta domstolen. Vill någon anföra besvär, skall han inom fyra veckor från den dag, då utslaget eller beslutet meddelades, till tingsrätten inkomma med besvärslinlaga. Beträffande klagandens skyldighet att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för kostnadsersättning åt motpart samt i fråga om rättegången i övrigt äga bestämmelserna i 54 kap. 16—19 §§ och 56 kap. rättegångsbalken motsvarande tillämpning. Bestämmelse som avser hovrätt gäller därvid i stället tingsrätten.

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1970: 919.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet

Härigenom förordnas, att 21 kap. 61 § lagen (1926: 326) om delning av jord å landet skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 KAP.

61 §.¹

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren. *Vad klaganden enligt 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken har att iakttaga, skall fullgöras hos ägodelningsdomaren och skall vad i övrigt där sägs om hovrätt avse ägodelningsdomaren.*

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren.

Vid besvärerna skola tillika fogas styrkta avskrifter av besvärslagan samt av de övriga inlagor och skriftliga bevis, som klaganden må ingiva, med undantag dock för kartor och andra ritningar samt handlingar av vidlyftigare beskaffenhet, såsom protokoll i rättegångsmål eller handlingar rörande laga skifte eller därmed jämförlig förrättning. Har klaganden underlåtit att ingiva avskrift, som enligt vad nu är stadgat skall fogas vid besvärerna, låte ägodelningsdomaren, där delägare skall höras över besvärerna, på klagandens bekostnad verkställa sådan avskrift.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1946: 827.

Inledning

Under senare år har genomförts betydelsefulla reformer inom domstolsväsendet. Genom denna reformverksamhet har bl. a. tillskapats en enhetlig underrättsorganisation fr. o. m. den 1 januari 1971. Det fortsatta utredningsarbetet på detta område avser bl. a. överrättsprocessen, särskilt avgränsningen av fullföljdsrätten till högsta domstolen (HD). Dessa frågor har tagits upp i domstolskommitténs betänkande Fullföljd av talan m. m. (SOU 1969: 41), som avlämnats den 15 oktober 1969. I betänkandet har lagts fram förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken, m. m.

Betänkandet har remissbehandlats.

På grund av vad som sålunda förekommit har inom justitiedepartementet utarbetats förslag till ändring i rättegångsbalken och vissa andra författningar.

Departementschefen vid lagrådsremissen

Vid lagrådsremissen anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Geijer*, i den allmänna motiveringen följande (avsnitt 2.9 i prop.).

Allmänna synpunkter

Nuvarande instansordning inom det allmänna domstolsväsendet innebär att ett avgörande i underrätt i princip kan överprövas både i hovrätt och i HD. Möjligheterna att få en överprövning till stånd i HD begränsas dock av reglerna om prövningstillstånd (dispens). Innebörden av dessa dispensregler är att en överprövning i HD får ske när en sådan prövning är påkallad av hänsyn till prejudikatintresset (prejudikatdispens) eller när en prövning i HD skulle ha synnerlig betydelse utanför målet (intressedispens). Vidare skall överprövning i HD ske om det vid en förhandsbedömning befinner sig att det förekommer anledning till ändring av hovrättens domslut (ändringsdispens) eller det i övrigt med hänsyn till omständigheterna förekommer skäl till talans prövning (allmän dispens).

Domstolskommittén anser att HD:s ställning som prejudikatinstans bör komma till starkare uttryck än i gällande fullföljdsregler. I detta syfte föreslås att bestämmelserna om prövningstillstånd skärps därhän, att sådant tillstånd kan meddelas endast under förutsättning att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligger därtill. Den nuvarande ändringsdispensen avses sålunda bortfalla. I särskilt yttrande föreslår herr Kilander med instämmande av fru Kristensson att dispens endast

får meddelas av prejudikatskäl. Vidare föreslås sådan ändring i resningsbestämmelserna att HD vid fullföljd alltid skall beakta omständighet som utgör resningsgrund.

Förutom i reglerna om fullföljd till HD behandlar domstolskommittén vissa andra ändringar i RB. Sålunda föreslås en skärpning av bestämmelserna om rätt för part att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis. I detta sammanhang föreslås också regler som syftar till att åstadkomma en kraftigare materiell processledning i underrätt samt viss utvidgning av mellandomsinstitutet. Slutligen föreslår kommittén att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas.

Bland remissinstanserna har rätt allmän enighet om en reform av reglerna om fullföljd till HD i den riktning som domstolskommittén har föreslagit. Även när det gäller de övriga nyss angivna frågorna om ändringar i RB har kommitténs förslag fått ett gynnsamt mottagande under remissbehandlingen.

Både från de enskilda medborgarnas och från det allmännas synpunkt är det angeläget att rättstillämpningen tillgodoser högt ställda anspråk på enhetlighet och konsekvens. Betydelsen härav ökar allteftersom lagstiftningen på grund av samhällsutvecklingen måste i större utsträckning än tidigare överlämna åt rättstillämpningen att göra komplicerade och ömtåliga avvägningar mellan olika intressen. HD:s viktigaste uppgift bör därför vara att ge vägledning för rättstillämpningen och fullföljdsreglerna bör vara så utformade att de ger största möjliga utrymme för HD att bedriva en prejudikatbildande verksamhet. I princip bör HD enligt min mening endast pröva sådana frågor som är av intresse från dessa synpunkter. Mot en sådan ordning kan invändas att den försämrar de nuvarande möjligheterna för part att oberoende av prejudikatintresset få sin sak prövad i tre instanser med de garantier för ett riktigt avgörande som detta innebär. Men enligt min mening bör strävan vara att i första hand åstadkomma enhetlighet och konsekvens i rättstillämpningen. En vidsträckt möjlighet till omprövning i det enskilda fallet medför inte i och för sig motsvarande vinning från rättssäkerhetssynpunkt. Statistiken visar också att fullföljd till HD leder till ändring i endast vart tionde mål. Ändringar i dessa fall behöver inte alltid innebära att hovrättens dom varit felaktig. I själva verket innebär ett överklagande till HD oftast inte annat än att den i hovrätten vinnande partens rätt uppskjuts temporärt. Utan att säkerheten för avgörandets riktighet generellt ökar i någon högre grad åsamkas parterna kostnader och tidsförlust. HD:s rättsbildande verksamhet blir lidande av den stora arbetsbörda som de nuvarande bestämmelserna medför. Sålunda går hälften av domstolens tid åt för dispensprövning. Med den nya underrättsorganisationen och med de rättssäkerhetsgarantier som finns i rättegångsordningen bör det enligt min mening kunna godtas att överprövningen i princip inskränks till hovrätt.

Den låga ändringsfrekvensen visar att någon allmän överprövning i HD inte är påkallad från rättssäkerhetssynpunkt.

Av vad jag nu har anfört framgår att jag ansluter mig till domstolskommitténs och remissinstansernas uppfattning att HD i princip bör fungera som enbart prejudikatinstans. Även när det gäller de förut angivna ändringarna i övrigt i RB kan jag i likhet med majoriteten av remissinstanserna i huvudsak ansluta mig till domstolskommitténs förslag. De nu berörda frågorna och den närmare utformningen av reglerna på dessa områden kommer att behandlas utförligt i det följande.

Domstolskommittén har utöver vad som förut har angetts tagit upp vissa frågor på närliggande områden, som det finns anledning att beröra i detta sammanhang. Sålunda har kommittén föreslagit att dispensföredragningen i HD i vissa avseenden förenklas och att föredragningspromemorior inte skall behöva upprättas i alla mål. I sammanhanget uttalar kommittén att nedre justitierevisionen i princip bör upphöra som självständigt ämbetsverk och knyts direkt till HD. Något förslag härom framläggs dock inte nu.

Under remissbehandlingen har det rått delade meningar i fråga om arbetsformerna vid beredningen av målen i HD. Någon erinran har inte gjorts mot kommitténs uttalande om nedre justitierevisionens framtida ställning.

I prop. 1970:116 har föreslagits att 24 § RF, som innehåller föreskrifter om nedre justitierevisionen, skall upphävas. Förslaget har antagits som vilande av 1970 års riksdag. Jag anförde i propositionen att det på HD:s område — liksom på regeringsrättens — inte finns behov av att reglera berednings- och föredragandeorganisationen i grundlag. Jag framhöll vidare att jag räknade med att senare ta upp frågan om vissa reformer beträffande berednings- och föredragandesituationen hos HD.

Jag delar domstolskommitténs och de remissinstansers uppfattning som yttrat sig i frågan att nedre justitierevisionen bör upphöra som ett självständigt ämbetsverk och omvandlas till ett kansli för HD. Jag har för avsikt att inom den närmaste tiden hos Kungl. Maj:t begära bemyndigande att tillkalla särskilda sakkunniga att utreda denna fråga. I det sammanhanget bör också frågan om arbetsformerna vid beredningen av målen i HD tas upp.

Domstolskommittén har också behandlat gällande bestämmelser om domförhet och sammansättning i hovrätt. Tanken på nämnd i hovrätt har av kommittén avvisats, främst med hänvisning till organisatoriska och praktiska svårigheter. När det gäller hovrätts domförhet uttalar kommittén att ett kollegium av tre ledamöter skulle kunna godtas från rättssäkerhetssynpunkt, om alla ledamöterna är ordinarie domare eller åtminstone två är ordinarie och en assessor i hovrätt. En sådan lösning skulle emellertid inte ge utrymme för fiskalsadjunktion och avvisas därför av kommittén f. n. Kommittén stannar sålunda för att nuvarande

domförhetsregler behålls. Av specialmålen berör kommittén miljöskydds-, fastighetsbildnings-, expropriations- och vattenmålen och anför att den omständigheten att mål av de tre förstnämnda slagen i fortsättningen kommer att handläggas av fastighetsdomstol inte bör påverka domförhetsreglerna för hovrätternas del. Beträffande domförhet i överrätt i vattenmål är det enligt kommitténs mening för tidigt att nu ta ståndpunkt.

Under remissbehandlingen har det i allmänhet rått enighet om att nämnd inte bör införas i hovrätt. I några remissyttranden anføres dock skäl för sådant lekmannainflytande samt att organisatoriska och liknande praktiska svårigheter inte bör få hindra en utveckling i denna riktning. När det gäller frågan om hovrätts domförhet är meningarna delade. Allmänt anses en tredomarsammansättning godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt men flertalet remissinstanser ansluter sig till kommitténs uppfattning att nuvarande domförhetsregler bör behållas. Från flera håll uttalar man sig dock för ändrade domförhetsregler. I fråga om specialmålen har i allmänhet domstolskommitténs förslag lämnats utan erinran. I några remissyttranden har förordats att tekniker skall delta i vattenmål i överrätt.

Frågan om lekmannainflytandet i domstolarna uppmärksammades särskilt i samband med den reform av underrätternas organisation som beslutats av 1969 års riksdag. Denna reform medförde en påtaglig förstärkning av lekmannainflytandet i underrätt. Även om ett lekmannainflytande i hovrätt inte är av samma betydelse som i underrätt kan skäl anföras för en lekmanrepresentation även i hovrätt. Särskilt när det gäller val av påföljd och liknande frågor anses det vara av värde att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom nämnden. Sådana frågor uppkommer även i hovrätt och det kan sägas ligga en viss motsättning i att den prövning som en gång gjorts under medverkan av lekmän därefter kan ändras av ett kollegium som består av uteslutande yrkesdomare. Denna synpunkt har giltighet också beträffande bevisvärderingen, vid vilken det är av värde att lekmannasynpunkter kan göras gällande. Å andra sidan kan inte bestridas att åtskilliga praktiska svårigheter är förenade med att låta nämnd medverka i hovrätt. Under alla förhållanden kan ställning dock inte tas till frågan om lekmannainflytande i hovrätt på grundval av kommitténs förslag. Den kräver ytterligare utredning. Den i och för sig fristående frågan om domförhet i hovrätt utan lekmannainflytande har ett nära samband med frågorna om domarutbildningen och domarrekyteringen, eftersom utbildningsbehovet f. n. tillgodoses genom att vissa ledamotsplatser i domstolen regelmässigt disponeras för domare under utbildning. Enligt min mening finns det anledning att ta upp frågorna om domförhet i hovrätt och om domarutbildningen till särskild utredning. Utgångspunkten bör därvid vara att utbildningsbehovet inte bör påverka reglerna om antalet

ledamöter på hovrättsavdelning, om behovet kan tillgodoses på något annat tillfredsställande sätt. Utbildningsfrågan har även ett nära samband med de större frågorna om hur juristutbildningen och rekryteringen av domare bör ordnas i framtiden. I samband med en omprövning av domförhållningarna för hovrätt finns det också anledning närmare undersöka hur fastighetsdomstolarnas överinstans lämpligen bör vara beskaffad.

Som framgår av vad jag nyss har anfört finns det åtskilliga frågor rörande hovrättsorganisationen, domarutbildningen och domarrekruteringen som väntar på sin lösning. Enligt min mening har de senaste årens reformverksamhet beträffande de allmänna domstolarna lagt en god grund för fortsatta reformer. De förslag som nu läggs fram ger klarhet om HD:s framtida ställning som en renodlad prejudikatinstans och i fråga om underrätterna har genom 1969 års reform genomförts en enhetlig och stark organisation. Med dessa utgångspunkter bör problemen om hovrättsorganisationen, domarutbildningen och domarrekruteringen kunna angripas mera realistiskt än tidigare. Jag har för avsikt att vid senare tillfälle ta upp frågan om formerna för ett utredningsarbete på detta område.

Fullföljd av talan till HD

Jag har i det föregående anslutit mig till den uppfattningen att HD i princip bör ha ställning av prejudikatinstans. Reglerna om fullföljd till HD bör utformas mot bakgrund av detta ställningstagande. Liksom hittills bör förutsättningarna för prövning i HD regleras genom särskilda bestämmelser i RB och frågan huruvida förutsättningar för prövning i HD föreligger bör avgöras genom en särskild tillståndsprövning inom HD.

Domstolskommittén har föreslagit att prövningstillstånd skall få beviljas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Det nuvarande kravet på synnerlig vikt föreslås sålunda utgå. Att leda rättstillämpningen innefattar att skapa prejudikat där sådana saknas men också att vid behov bryta tidigare praxis, vare sig den fastlagts genom HD:s avgörande eller genom samstämmande hovrättsavgöranden. Kännetecknande för prejudikatdispensen är bl. a. att den tillgodoser ett vidare intresse än det de enskilda parterna har av utgången i målet. När det gäller ändringsdispens har kommittén övervägt att behålla denna i kombination med antingen bestämmelser som avskär vissa kategorier av mål från fullföljd eller som för dispens förutsätter att underdomstolarna kommit till olika resultat. En lösning efter dessa riktlinjer avvisas emellertid av kommittén. Kommittén anser det dock nödvändigt med vissa dispensmöjligheter vid sidan av prejudikatdispensen. Dessa fall, som tar sikte på mera ovanliga situationer, behandlas närmare i det följande.

Innan jag närmare behandlar frågan om utformningen av dispensregler i RB skall jag något beröra ett närliggande lagstiftningsärende. I remiss till lagrådet den 20 mars 1970 angående omorganisation av förvaltningsrättsskipningen, m. m. har jag för i princip alla mål som tillhör regeringsrätten och kammarrätten föreslagit ett tvåinstanssystem för den domstolsmässiga prövningen. Kammarrätten föreslås omvandlad till en allmän mellaninstans närmast under regeringsrätten. Tyngdpunkten i den domstolsmässiga besvärprövningen förskjuts från regeringsrätten till kammarrätten genom att möjligheten att få mål prövade i regeringsrätten begränsas starkt. För prövning i regeringsrätten skall enligt förslaget krävas särskilt tillstånd. Avsikten är att regeringsrätten företrädesvis skall bli en prejudikatinstans.

Jag har i remissen framhållit att dispensreglerna för regeringsrätten måste utformas så att den åsyftade funktionsfördelningen mellan den högsta instansen och mellaninstansen uppnås. Det faller därför av sig självt att prövningstillstånd skall kunna meddelas av prejudikatiskäl. I princip skall i det föreslagna instanssystemet inte förekomma några dispensgrunder utöver prejudikatdispens. Undantag görs dock från denna princip för det fall då det överklagade avgörandet är behäftat med så grovt fel att regeringsrätten enligt 19 § RF skulle kunna bevilja resning i målet eller eljest upphäva avgörandet sedan det vunnit laga kraft. Även i några andra lika tungt vägande undantagsfall skall möjlighet finnas att få prövningstillstånd. Däremot lämnar förslaget inte möjlighet till någon form av ändringsdispens. En sådan ordning skulle föra med sig en så omfattande måltillströmning, att principerna i förslaget inte skulle kunna förverkligas.

I 4 § i den föreslagna lagen om allmänna förvaltningsdomstolar anges de olika grunderna för dispens. Enligt denna bestämmelse får prövningstillstånd meddelas, om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas av regeringsrätten. Vidare kan dispens meddelas, om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning. I anslutning härtill ges exempel på sådana synnerliga skäl. Prövning får sålunda ske, om kammarrättens rättstillämpning uppenbarligen strider mot lag eller om någon som tidigare har tagit befattning med målet eller tillfört utredning i målet gjort sig skyldig till brottsligt förfarande, som kan antas ha inverkat på utgången i kammarrätten. Detsamma skall gälla, om det vid prövning i lägre instans har förekommit så grovt handläggningsfel, att det kan antas ha inverkat på utgången. Synnerliga skäl till prövning skall också anses föreligga, om målets utgång i kammarrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

När det gäller de allmänna domstolarna innebär nuvarande regler om förutsättningarna för prejudikatdispens att prövningstillstånd får meddelas om det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt att talan prövas av HD. Dessa regler bör ändras, så att

HD:s uppgift att leda rättstillämpningen kommer till direkt uttryck i lagtexten. Domstolskommittén har föreslagit att bestämmelserna utformas så att prövningstillstånd får meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas av HD. Förslaget har i allmänhet tillstyrkts under remissbehandlingen. HD:s ledamöter har emellertid förordat en utformning av bestämmelsen som innebär att prövningstillstånd får meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller eljest för främjande av dess enhetlighet att talan prövas av HD. Med det föreslagna tillägget avses att ge HD en möjlighet att vid sidan av prejudikatbildningen korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis. Enligt min mening bör prejudikatdispensen regleras särskilt. Frågan huruvida prövningstillstånd bör kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset behandlas närmare i det följande. Jag föreslår sålunda en dispensgrund som i enlighet med domstolskommitténs förslag och det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar innebär att prövningstillstånd får meddelas, om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD. Bestämmelsen bör ta sikte uteslutande på sådana fall då målet med hänsyn till det allmänna intresset av tillgång till omfattande och vägledande prejudikatbildning bör prövas av HD. Den enskildes intresse av att få till stånd en överprövning bör sålunda inte kunna föranleda dispens på denna grund.

Prejudikatdispens bör liksom nu kunna meddelas först och främst då tidigare prejudikat saknas i en viss fråga. Särskilt betydelsefullt är detta, om frågan kan antas ofta komma under domstols prövning. Det kan komma att visa sig att en rad avgöranden av HD behövs för att täcka in ett område som inte tillräckligt ingående regleras genom lagstiftning. Ett annat fall då prejudikatdispens bör kunna meddelas är då hovrättens utslag avviker från lagtolkning eller rättstillämpning, som kommit till uttryck i avgörande av HD. Motsvarande bör gälla om ett sådant utslag avviker från en allmän rättsgrundsats, som tidigare antagits av HD. I sådana fall bör emellertid prejudikatdispens få förekomma endast om det är motiverat av ett allmänt intresse att leda rättsutvecklingen och dispens bör sålunda få medges endast om det behövs för att förstärka tidigare praxis eller eljest klarlägga rättsläget. Frågan om det föreligger anledning till ändring av hovrättens dom bör sålunda inte i och för sig vara avgörande för dispensfrågan. Prejudikatdispens bör vidare kunna meddelas i fall där hovrätts avgörande visserligen är i överensstämmelse med äldre HD-avgöranden, men där HD finner anledning att ändra sin tidigare praxis.

Den föreslagna ändringen innebär, liksom kommitténs förslag, att kravet på att prövningen skall vara av synnerlig vikt tas bort. I likhet med flera remissinstanser anser jag det vara av stor betydelse att ha tillgång till ett rikligt antal vägledande avgöranden av HD. Ändringen är

också en naturlig konsekvens av att HD befrias från arbetet med ändringsdispenserna.

Frågan huruvida det bör finnas några möjligheter till dispens vid sidan av prejudikatdispensen har varit föremål för delade meningar. Domstolskommittén har föreslagit att dispens även skall kunna meddelas när det med hänsyn till särskilda omständigheter eljest föreligger synnerliga skäl för prövning i HD. Som exempel på omständigheter av beskaffenhet att, om skälen är tillräckligt starka, kunna möjliggöra prövningstillstånd fastän prejudikatskäl inte föreligger nämns i motiven bl. a. att HD:s prövning är av betydelse utöver det förevarande målet, att resningsgrund föreligger, att den överklagade domen uppenbart beror på förbiseende eller misstag, att avsteg skett från lagtolkning eller rättsgrundsats som tidigare har antagits av HD eller från stadgad praxis, att underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller att eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna. Dispensreglernas utformning i kommittéförslaget är emellertid avsedd att medföra att utrymmet för prövningstillstånd annat än från prejudikatsynpunkt blir mycket begränsat. I ett par särskilda yttranden till kommittéförslaget har anförts att det med en sådan allmänt hållen regel kan starkt betvivlas att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att minska. Antalet beviljade prövningstillstånd kan inte heller antas gå ned i nämnvärd grad. Enligt reservanternas mening bör därför den av kommittén föreslagna regeln utgå. Det skulle dock vara otillfredsställande om HD inte skulle kunna ta hänsyn till resningsgrunder vilka åberopas som dispens-skäl. Regeln om prejudikatdispens bör därför enligt reservanternas kompletteras med en bestämmelse om att HD alltid skall beakta omständigheter som skulle ha medfört resning av lagakraftvunnet avgörande.

Under remissbehandlingen har flertalet remissinstanser anslutit sig till den begränsning av dispensmöjligheterna som kommittén har angivit. Åtskilliga remissinstanser vill emellertid gå längre än kommittén och ge ett betydligt mindre utrymme för dispens utanför prejudikatfallen. Några remissinstanser vill däremot öka utrymmet för dispens i förhållande till kommitténs förslag. I åtskilliga remissyttranden har den närmare utformningen av ifrågavarande dispensgrund i kommitténs förslag kritiserats. Det har därvid framhållits att den föreslagna bestämmelsen inte utan förtydligande kan förväntas medföra någon minskning i måltillströmningen.

Som framgår av det anförda råder i stort sett enighet om att utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatfallen bör vara starkt begränsat. Som tidigare nämnts har emellertid HD:s ledamöter i sitt remissyttrande förordat en sådan utformning av reglerna om prejudikatdispens att HD ges en möjlighet att vid sidan av prejudikatbildningen korrigerar mera påtagliga avvikelser från rådande praxis. Härutöver bör enligt HD:s ledamöter finnas en möjlighet att meddela prövningstill-

stånd, om synnerliga skäl föreligger att talan prövas av HD. Sistnämnda bestämmelse skulle avse situationer av mer extraordinär natur.

Som jag har framhållit tidigare är HD:s viktigaste uppgift att vårda rättsenhetligheten. Detta bör enligt min mening ske uteslutande genom prejudikatbildning. En ordning som innebär att HD skall kunna ändra ett avgörande som enligt HD:s uppfattning avviker från praxis utan att något prejudikatintresse föreligger lämnar i praktiken ett vidsträckt utrymme för ändringsdispens. Om en sådan regel dessutom kompletteras med en allmän regel om dispens vid synnerliga skäl, kan man inte räkna med någon nämnvärd nedgång i antalet revisionsansökningar. Huvudsyftet med reformen är att söka åstadkomma en ordning där HD:s arbete med prövningstillstånd kan nedbringas till förmån för den prejudikatbildande verksamheten. En lösning i enlighet med det förslag som har förts fram i yttrandet från HD:s ledamöter skulle enligt min mening inte leda till det åsyftade resultatet.

Inte heller domstolskommitténs förslag går fritt från kritik från de synpunkter som jag nyss har anlagt. Vissa av de i motiven angivna exemplen på fall då med hänsyn till omständigheterna synnerliga skäl för prövningstillstånd föreligger är i viss utsträckning av den art som f. n. föranleder ändringsdispens. Jag syftar närmast på uttalandena att dispens bör få meddelas när underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna.

Kommittén har ingående undersökt och prövat en ordning som skulle innebära att ändringsdispens kunde beviljas i difforma mål, dvs. mål där underdomstolarna dömt olika, men har på goda grunder avvisat en sådan lösning. Det finns enligt min mening inte heller vid utformningen av ifrågavarande dispensregel anledning att låta den omständigheten att meningarna varit delade i domstolarna i och för sig vara avgörande för frågan om prövningstillstånd. En sådan ordning skulle lätt kunna leda till att skiljaktiga meningar i underdomstolarna av parterna uppfattades som grund för ändringsdispens. Som jag förut har framhållit bör parterna i princip få åtnöjas med en prövning i två instanser om inte prejudikatintresset föranleder annat.

Kommittén har i sitt förslag inte tagit upp några regler om intressedispens. Jag ansluter mig till den uppfattningen att nuvarande bestämmelser om intressedispens inte bör ha någon motsvarighet i de nya fullföljdsreglerna. I motiven till förslaget om dispens när det med hänsyn till särskilda omständigheter föreligger synnerliga skäl för prövning i HD anger kommittén emellertid den situationen, att prövningen i HD av visst mål kan förutsättas ha betydelse för avgöranden i andra mål. Det är alltså fråga om sådana fall där f. n. intressedispens kan meddelas. Givetvis kan omständigheterna i dessa fall vara sådana att skäl finns för prejudikatdispens. I den mån prejudikatintresse inte föreligger

är det emellertid enligt min mening tillräckligt att hovrättens avgörande får bilda utgångspunkt för bedömningen av andra likartade mål.

Som framgår av vad jag nu har anfört bör enligt min mening utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatdispensen vara ytterst begränsat. De fall som kan komma ifråga är resningsfallen och därmed jämförbara mycket sällsynta situationer.

Om det överklagade avgörandet kan göras till föremål för resning eller undanröjas på grund av domvilla sedan det vunnit laga kraft, bör HD kunna pröva målet också under tiden närmast efter det domen meddelats. För en sådan ordning talar inte minst praktiska skäl. Det skulle i dessa fall innebära en onödig omgång att först avvakta fullföljdstidens utgång och därefter söka resning. Det är här fråga om de ytterst sällsynta fall då avgörandet kan ha påverkats av brottsligt förfarande av domare eller annan som har deltagit i rättegången, då skriftliga bevis varit förfalskade eller då en i målet hörd person har avgett falsk utsaga och detta kan ha medverkat till utgången, då det kommit fram nya omständigheter eller bevis som sannolikt skulle ha lett till annan utgång, om de åberopats i målet, eller då rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag. Sistnämnda grund omfattar inte bara det fallet att domen genom förbiseende eller misstag kommit att få ett innehåll som uppenbart strider mot lag. Den gäller också då domstolen i annat fall klart misstolkat en lagbestämmelse.

Prövningstillstånd bör kunna medges i den utsträckning som de extraordinära rättsmedlen kan tillämpas. Den närmare innebörd som resnings- och domvillogrunderna i praxis getts bör vara vägledande också inom den ordinära fullföljdens ram.

Ett med resnings- och domvillofallen närbesläktat fall är när det överklagade avgörandet kommit till på grund av grovt förbiseende eller grovt misstag. Detta fall har särskilt uppmärksammats i det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar. Också när det gäller de allmänna domstolarna bör det enligt min mening vara tillåtet för den högsta instansen att i sådana fall gå in i sakprövning, även om det inte gäller någon prejudikatfråga. Det är här fråga om sådana fall då grovt förbiseende eller misstag förekommit med avseende på sakmaterialet. Processuella fel däremot beaktas emellertid endast i den mån de utgör domvillogrund. Som exempel kan nämnas att en för utgången i ett expropriationsmål avgörande räkneoperation blivit felaktig. I kravet på att förbiseendet eller misstaget skall vara grovt ligger att det skall ha i väsentlig grad påverkat utgången. Förbiseende och misstag av angivet slag får förutsättas vara utomordentligt sällsynta. Man kan dock inte helt bortse ifrån att sådana grova förbiseenden och misstag kan inträffa. Om detta har skett och det har lett till att part exempelvis gått miste om ett betydande belopp, vore det otillfredsställande om han endast vore hänvi-

sad till att åberopa brottsligt förfarande som avses i 58 kap. 1 § 1 för att få rättelse.

Vid sidan av de nu nämnda fallen kan det finnas andra undantagssituationer, där skälen för att tillåta sakprövning i HD kan anses vara lika starka. Ett sådant fall är då den rättstillämpning som ligger till grund för ett överklagat avgörande uppenbart strider mot lagtolkning eller rättsgrundsats som förut antagits av HD. Som jag tidigare har framhållit kan prejudikatdispens meddelas, om det från allmän synpunkt är av vikt att ytterligare befästa praxis i visst hänseende. Saknas prejudikat-skäl, bör emellertid dispens i vissa fall ändå kunna meddelas. Om den lagtolkning eller rättsgrundsats klaganden åberopar är klart och entydigt fastlagd genom tidigare praxis, vore det enligt min mening konstlat att behandla fullföljdsfrågan på annat sätt än då rättstillämpningen uppenbart strider mot lag. Prövningstillstånd bör dock inte komma i fråga i andra fall än då avgörandet är uppenbart rättsstridigt. Samma restriktivitet som tillämpas vid prövning av ansökan om resning på den grund att avgörandet uppenbart strider mot lag bör iakttas i nu angivna fall.

En annan situation av extraordinär natur då dispens bör kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset är då ett stort antal likartade mål samtidigt fullföljs till HD men prejudikatintresset endast motiverar att ett eller några få ges dispens. I detta fall föreligger ju samma prejudikatfråga i samtliga mål. Det är tillfälligheter som avgör vilket mål som tas upp. Starka rättvisekrav talar i ett sådant läge för att, om prejudikatdispensen leder till ändring, samtliga avgöranden kan ändras av HD.

Utöver de nu angivna fallen kan det tänkas förhållanden av samma extraordinära natur. Det är emellertid uppenbart att fall av här angiven art är sällsynta. Det är enligt min mening av stor betydelse för att syftet med reformen skall uppnås att ifrågavarande dispensgrund ges en sådan utformning att det för parterna klart framgår att möjligheterna till dispens på denna grund är begränsade till sällsynta undantagsfall. Med hänsyn härtill bör i bestämmelsen anges att prövningstillstånd får meddelas endast om det föreligger synnerliga skäl till prövning. I lagtexten bör som exempel på synnerliga skäl anges resnings- och domvillofallen samt de fall då grovt förbiseende eller misstag föreligger. Det sagda innebär att samma lagtekniska lösning bör väljas som i det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar.

Liksom f. n. erfordras prövningstillstånd endast när målet eller ärendet anhängiggjorts vid underrätten. Bestämmelserna om prövningstillstånd gäller inte heller i framtiden talan som förs av RÅ, JK eller JO i mål om allmänt åtal.

Vad jag nu föreslagit i fråga om fullföljd till HD bör ses mot bakgrund av den stora betydelse som jag tillmäter HD:s prejudikatbildande verksamhet. Reformen kan som JO framhållit i sitt remissyttrande ge anledning att överväga en ändring av nuvarande principer i fråga om

prejudikats bindande verkan. Frågan torde emellertid inte vara av någon större praktisk betydelse. Det finns uppenbarligen inte någon anledning anta annat än att domstolarna i sin rättstillämpning också i fortsättningen kommer att följa de i HD:s praxis anvisade lösningarna.

Enligt lagen (1946:879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring utgörs HD av 24 justitieråd, varav tre tas i anspråk för tjänstgöring i lagrådet. I den mån det behövs på grund av justitieråds tjänstgöring på extra avdelning av lagrådet får antalet justitieråd ökas till högst 27. HD är för den dömande verksamheten tre avdelningar med vardera sju ledamöter. Domstolskommittén har anfört att det, även om det är svårt att med säkerhet bedöma vilken minskning av HD:s arbete som kommittéförslaget i sin helhet leder till, bör kunna antas att förslaget med den restriktiva tillämpning som kommittén förutsätter, åtminstone efter en övergångstid skall på sådant sätt lätta arbetsbelastningen att antalet justitieråd kan inte oväsentligt nedbringas. Det får enligt kommittén bero av erfarenheterna efter förslagets omsättning i praktiken i vilken omfattning detta kan ske.

De i departementsförslaget upptagna fullföljdsreglerna innebär en kraftig begränsning av möjligheterna att få till stånd en prövning i HD. Det är givetvis vanskligt att nu ange hur dessa bestämmelser kommer att återverka på fullföljdsfrekvensen. Enligt min mening är det dock befogat att vid en bedömning på längre sikt utgå från en betydande nedgång i HD:s arbetsbörda på grund av de ändrade fullföljdsreglerna. Ledamotsantalet bör därför i framtiden kunna nedbringas väsentligt. Man bör kunna räkna med att antalet ledamöter för dömande verksamheten skall kunna nedbringas till två tredjedelar av det nuvarande antalet.

Vid beräkningen av ledamotsantalet får också beaktas tjänstgöringen i lagrådet. Med hänsyn till den ovisshet som föreligger vid bedömningen av målfrekvensen i HD och med beaktande av intresset att ålderssammansättningen i HD är lämplig bör lagen tills vidare inrymma en viss marginal i fråga om antalet ledamöter. En bestämmelse som innebär att antalet justitieråd skall vara högst 22 är därför enligt min mening den lämpligaste lösningen. Utvecklingen kan dock inte nu med säkerhet bedömas. Övergångsbestämmelsen bör därför innebära att nya ledamöter får utses även innan antalet ledamöter nedgått till 22, om särskilda skäl föreligger.

Antalet avdelningar tas inte upp i detta sammanhang utan först i samband med den utredning om HD:s kansliorganisation som jag förut berört.

Den föreslagna reformen av reglerna om fullföljd till HD innebär som jag tidigare har anfört att parterna i praktiken får åtnöjas med en prövning i två instanser. Jag har också anfört att en sådan ordning får anses godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt med nuvarande rätte-

gångsordning och organisation av tingsrätterna och hovrätterna. Frågan om hovrätternas organisation kommer som jag tidigare har nämnt att uppmärksammas i det fortsatta reformarbetet rörande de allmänna domstolarna.

I ett avseende bör emellertid redan nu övervägas en organisatorisk förändring. De nuvarande bestämmelserna i arbetsordningen för rikets hovrätter innehåller bl. a. att hovrätts avdelning skall ha sådan sammansättning att av ledamöterna minst fyra, eller på fyrmansavdelning minst tre, är ordinarie domare eller assessor. Vid förfall för sådan ledamot får dock avdelning för kortare tid än en månad ha annan sammansättning.

Domstolskommittén har konstaterat att icke-ordinarie domare f. n. i alltför stor utsträckning ingår i sammansättningen i hovrätt. Kommittén anser det böra krävas att minst två av ledamöterna är ordinarie och att av de övriga den ene bör vara antingen ordinarie domare eller assessor. Mer än en fiskalsadjunkt bör aldrig ingå i sammansättningen. Under remissbehandlingen har kommitténs förslag allmänt tillstyrkts. Några hovrätter har dock ansett att det uppställda kravet inte kan upprätthållas med nuvarande personalsituation.

Inom justitiedepartementet har gjorts en undersökning beträffande hovrättsavdelningarnas sammansättning under oktober 1970. Undersökningen visar att av 1 162 avgjorda mål hade 490 avgjorts med minst tre ordinarie domare, 1 075 med två eller flera ordinarie domare och 87 med endast en ordinarie domare. Enligt min mening kan det i fortsättningen inte annat än i rena undantagsfall godtas att målen i hovrätt avgörs i en sammansättning med endast en ordinarie domare. Jag avser därför att ta upp frågan om sådan ändring av arbetsordningen för hovrätterna att sammansättning med endast en ordinarie domare skall förutsetta medgivande av presidenten i varje särskilt fall.

Jag övergår nu till att behandla de övriga ändringsförslag som kommittén fört fram i anslutning till den föreslagna ändringen av 54 kap. 10 § RB.

Prövningstillstånd skall i framtiden förutsätta att vissa, i lagen särskilt angivna dispensskäl föreligger. Det räcker inte som nu att det finns anledning över huvud taget att ändra domen. Det kan enligt min mening inte anses vara för strängt mot en klagande som anser sådana särskilda omständigheter föreligga att HD bör överpröva domen, att kräva av honom att han närmare anger vilka omständigheter han åberopar till stöd för sin fullföljd. En sådan precisering underlättar i hög grad för HD att snabbt nå ett avgörande i tillståndsfrågan och föredragningen kan i stort sett begränsas till de förhållanden som förts fram i ansökningen.

Även om klaganden bör ange de omständigheter som han åberopar för prövningstillstånd bör HD inte under alla omständigheter vara bunden av de skäl klaganden anfört. HD skall sålunda alltid beakta om i målet förekommit rättegångsfel av den art, att det bör medföra undan-

röjande av hovrättens dom. HD skall vidare självmant pröva om skäl föreligger för prejudikatdispens. I brottmål och indispositiva tvistemål står det vidare HD fritt att bevilja dispens, om det vid prövningen upptäcks att annan dispensgrund föreligger än den som klaganden har åberopat. Någon skyldighet att efterforska om exempelvis resningsskäl föreligger, när sådant inte åberopats, bör däremot inte finnas. På grund av det anförda kan inte generellt föreskrivas påföljd för underlåtenhet att ange dispensgrund. Med hänsyn härtill bör det inte heller föreskrivas en ovillkorlig skyldighet att ange dispensgrund. Det ligger i partens eget intresse att tydligt ange de omständigheter som motiverar dispens. Om klaganden försummar att föra fram någon sådan grund, löper han risk att inte få prövningstillstånd.

Som har nämnts tidigare inskränks f. n. parts möjlighet att få ändringsdispens eller allmän dispens av de s. k. revisibilisreglerna i 54 kap. 12 § RB. I mål av förmögenhetsrättslig art förutsätts för sådan dispens att värdet av vad parten tappat i hovrätten uppgår till 1 500 kronor. I brottmål gäller olika regler allteftersom det är målsäganden eller den tilltalade som söker dispens. Målsäganden kan inte få ändringsdispens eller allmän dispens, om inte hans talan gäller brott för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning. Tilltalad kan därutöver få dispens i de fall då han dömts till annan påföljd än böter eller också till minst 60 dagsböter eller till andra böter eller vite på minst 1 500 kronor. Ytterligare några få fall finns då tilltalad kan få sådan dispens.

Kommittén har föreslagit att revisibilisreglerna får utgå sedan ändringsdispensen avskaffats. Vid remissbehandlingen har förslaget allmänt tillstyrkts.

Revisibilisreglerna har redan från början framstått som diskutabla utifrån synpunkten om allas likhet inför lagen. De tillkom under betydande motstånd och accepterades huvudsakligen därför att drastiska metoder var nödvändiga för att minska HD:s arbetsbörda. Genom förändringen i penningvärdet har bestämmelsernas praktiska betydelse senare minskat. De ändrade dispensregler jag här har förordat innebär att fullföljd till HD vid sidan av prejudikatmålen skall bli möjlig endast i sällsynta undantagsfall. Som jag har framhållit tidigare finns det anledning räkna med att de föreslagna bestämmelserna skall medföra en påtaglig lättnad i HD:s arbetsbörda. Under sådana omständigheter bortfaller de skäl som ursprungligen åberopades för revisibilisbestämmelserna. I likhet med kommittén och flertalet remissinstanser föreslår jag därför att dessa bestämmelser avskaffas.

Enligt 54 kap. 17 § RB skall den som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut i allmänhet nedsätta fullföljdsavgift, 150 kronor, och lika stora belopp till säkerhet för den kostnadsersättning som HD kan tilldöma motparten. Kommittén föreslår att bestämmelserna avskaffas och anför till stöd för detta inte bara principiella skäl utan också att

det vid nedsättning, redovisning och återbetalning av avgifterna uppkommer kameralt och administrativt arbete, som inte står i rimligt förhållande till de fördelar som vinnas. Alla remissinstanser har tillstyrkt att nedsättningskyldigheten avskaffas.

Även enligt min mening är det angeläget att avskaffa nedsättningskyldigheten. Förutom det betydande arbete som reglerna orsakar innebär de för den enskilde ett helt omotiverat riskmoment. Ett obetydligt misstag vid iakttagande av formalia i samband med avgiftens nedsättande kan leda till att revisionstalan avvisas.

Enligt 3 kap. 7 § RB behövs för prejudikat- eller intressedispens att två av de tre i dispensprövningen deltagande ledamöterna är ense. För ändringsdispens och allmän dispens gäller enligt samma paragraf en för klaganden förmånligare regel. Sådan dispens skall meddelas så snart någon ledamot önskar det. Ansökan kan alltså avslås endast om alla tre ledamöterna röstar härför. När ändringsdispensen och den allmänna dispensen avskaffas, bortfaller grunden för den särskilda omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB. Denna bestämmelse bör alltså upphävas.

Kommittén har föreslagit att prövningstillstånd skall kunna begränsas till att gälla endast viss del av den dom eller det beslut den fullföljda talan gäller. Man framhåller att det förekommer fall då en uppdelning av målet är önskvärd. Dispensskäl saknas kanske i fråga om betydande delar av målet men förekommer beträffande någon begränsad fråga. Genom en uppdelning skulle parterna besparas kostnader för utförande av talan i de delar av målet där det från början står klart, att rättegången i HD saknar betydelse. Det blir då möjligt t. ex. att i ett brottmål ta upp endast frågan om skadestånd men låta i ansvarsdelen förbli vid hovrättens avgörande eller att meddela prövningstillstånd i endast ett av flera kumulerade mål. Den fråga som tas upp av HD måste vara klart avskiljbar och oberoende av målets övriga fullföljda delar. Även om i t. ex. ett brottmål endast en åtalspunkt av flera är av intresse, måste tillståndet i allmänhet gälla ansvarsfrågan i dess helhet, därför att straffmätningen är avhängig även av övriga åtalspunkter.

Vid remissbehandlingen har förslaget i allmänhet tillstyrkts. Hovrätten över Skåne och Blekinge har föreslagit att prövningstillstånd i brottmål skall få begränsas till enstaka gärningar, även om påföljden är gemensam för de brott som tas upp till prövning och övriga brott. En likartad situation uppkommer då talan fullföljts endast beträffande viss gärning eller då enligt 34 kap. 1 § 3 BrB en tidigare ådömd påföljd undanröjs och ny gemensam påföljd beslutas.

En regel som ger möjlighet att begränsa prövningstillstånd är enligt min mening av värde även om den skulle komma till användning mera sällan. Frågor som från prejudikatsynpunkt är mindre intressanta kan därigenom avskiljas från HD:s prövning. HD:s principiella ställning av

prejudikatinstans betonas. Regeln medför dessutom processekonomiska fördelar. Ett begränsat tillstånd bör till en början kunna förekomma när den prövade frågan kan avgöras utan att HD:s domslut påverkar hovrättens domslut i den kvarstående delen av domen. Domen i den delen vinner då laga kraft. Partiell dispens bör sålunda kunna komma i fråga beträffande ett av flera kumulerade tvistemål. I ett brottmål kan prövningen begränsas till skadeståndsdelen, medan hovrättens avgörande i ansvarsdelen får stå fast. Likaså bör i ett mål om fullgörelse, där både skyldigheten att fullgöra och fullgörelsens storlek är tvistiga, prövningstillståndet kunna begränsas till den senare frågan, om det är den som är av intresse från prejudikatsynpunkt. I ett familjemål som har fullföljts i såväl skillnadsdelen som vårdnads- och underhållsdelarna bör prövningstillståndet kunna begränsas till vårdnads- och underhållsfrågan eller enbart till underhållsfrågan, om tvisten i övrigt saknar prejudikatintresse. Tillståndet kan också tänkas inskränkt till rättegångskostnaderna.

I fråga om brottmål med flera åtalpunkter delar jag den av hovrätten över Skåne och Blekinge framförda uppfattningen, att tillståndet bör få begränsas till en eller några åtalpunkter, medan hovrättens sakerförklaring i övrigt står fast. I klarhetens intresse bör i sådant fall partiellt prövningstillstånd anges innefatta också påföljdsfrågan. Tillstånd bör naturligtvis också kunna lämnas i enbart påföljdsfrågan.

När det gäller tvistemålen kan man enligt min mening gå något längre i fråga om uppdelning än kommittén har föreslagit. Som jag senare skall utveckla föreslår jag viss utvidgning av möjligheten att dela upp en tvist genom mellandom. Om det i ett mål föreligger flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången skall sålunda enligt förslaget sådan del av målet under vissa förutsättningar kunna avgöras särskilt. En sådan uppdelning kan ofta vara motiverad av processekonomiska skäl. På motsvarande sätt synes emellanåt processekonomiska fördelar stå att vinna genom att begränsa prövningstillstånd, inte bara till viss särskiljbar del av ett fullföljt mål utan även till en av flera i målet föreliggande omständigheter. För att viss omständighet skall kunna tas upp till separat prövning måste den dock, liksom i mellandomsfallet, vara av omedelbar betydelse för utgången i målet.

När en av flera sidoordnade omständigheter enligt det nu sagda tas fram till särskild prövning, beror det av utgången i denna del om anledning förekommer att meddela prövningstillstånd i fråga om målet i övrigt. I sådant fall måste därför frågan om eventuell utvidgning av prövningstillståndet till andra omständigheter av betydelse för utgången vila intill dess ställning tagits till primärfrågan.

Med den här föreslagna ordningen blir det t. ex. möjligt att i ett kravmål, där invändning görs om både preskription och betalning och hovrätten ogillat preskriptionsinvändningen, begränsa prövningstillståndet till frågan om betalning.

det till frågan om preskription, om det är den frågan som är av prejudikatintresse, medan frågan om prövningstillstånd rörande invändningen att betalning skett tills vidare förklaras vilande. Skulle HD i likhet med hovrätten ogilla preskriptionsinvändningen kan prövningstillstånd rörande betalningsinvändningen avslås oavsett utgången i hovrätten i denna del. Finner HD åter att preskription skett, måste prövningsstillståndet utvidgas så att HD får möjlighet att upphäva hovrättsdom i betalningsfrågan, om denna gått gäldenären emot. På liknande sätt kan det ibland i ett köpmål vara lämpligt att begränsa prövningstillstånd till en fråga huruvida reklamation skett medan dispensfrågan i övrigt får vila. Likaledes kan det emellanåt i skadeståndsmål där både skadeståndsskyldigheten och skadeståndets storlek är tvistiga finnas behov att till en början inskränka tillståndet till att avse frågan om skadeståndsskyldigheten.

Även vid sidan av de nu och tidigare anförda exemplen kan säkerligen tänkas fall då begränsning lämpligen kan ske. Det är dock inte möjligt och knappast påkallat att mer generellt ange när prövningstillstånd skall kunna begränsas till viss omständighet eller del av vad som har fullföljts. Möjligheten att begränsa prövningstillstånd får utformas närmare i rättspraxis under övervägande av de konsekvenser en tillämpning kan få i olika hänseenden.

En fråga som berörts av RÅ under remissbehandlingen är om en begränsning av fullföljdmöjligheterna också bör medföra att hovrätternas domar mera generellt kan göras verkställbara utan hinder av att de inte vunnit laga kraft. De fullföljdmöjligheter som enligt vad jag föreslår skall föreligga vid sidan av prejudikatdispensen är ytterst begränsade. I princip innebär reformen införandet av ett tvåinstanssystem vid de allmänna domstolarna. Dessa omständigheter talar för att låta hovrätternas icke lagkraftvunna domar verkställas i större utsträckning än f. n. Särskilt när det gäller brottmålen skulle en sådan ordning sannolikt motverka fullföljd av okynne eller i syfte att uppskjuta verkställigheten. Även kriminalpolitiska överväganden talar för en sådan lösning. En ändring av lagstiftningen i detta avseende bör emellertid inte genomföras förrän erfarenhet vunnits av de ändrade fullföljdsreglerna.

Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis

Enligt gällande rätt föreligger i brottmål inte något hinder mot att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis. I tvistemål däremot får detta inte ske, om parten kunnat åberopa omständigheterna eller bevisen redan i underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Bestämmelsen torde mycket sällan ha kommit till användning.

Domstolskommittén, som utgår från att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätten, föreslår att gällande bestämmelser skärps på

så sätt att i dispositiva tvistemål nya omständigheter eller bevis inte får åberopas, om godtagbara skäl saknas för partens underlåtenhet att förebringa det ifrågavarande processmaterialet redan vid underrätten.

Under remissbehandlingen har flertalet remissinstanser tillstyrkt kommitténs förslag. I några av dessa yttranden har anförts att parterna inte sällan först i hovrätten för in ett fullständigt processmateriel. Några remissinstanser har avstyrkt kommitténs förslag. Som skäl härför anför bl. a. att den föreslagna ändringen kan leda till materiellt felaktiga avgöranden eller att alltför vidlyftig utredning dras in i målet vid underrätten. Den föreslagna regeln anses också svår att tillämpa.

Det är givetvis av stor betydelse att allt relevant processmaterial förebringas i underrätten. Det är där rättsskipningens tyngdpunkt skall ligga. Överrätternas prövning av målet skall i princip vara en överprövning på grundval av det material, som har prövats i första instans. Att instansordningen iaktas blir särskilt viktigt med en ordning som innebär att hovrätterna i långt högre grad än nu blir slutinstans.

Ett alltför strikt iakttagande av instansordningen innebär emellertid vissa olägenheter. Framför allt bör framhållas att strävandena i hovrätt att nå materiellt riktiga avgöranden kan försvåras eller omöjliggöras, om möjlighet saknas att i rimlig omfattning få i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis.

Domstolskommitténs förslag att omständigheter och bevis som inte åberopats i underrätten skall kunna avvisas i hovrätten inte bara när underlåtenhet att åberopa omständigheterna eller bevisen i underrätten beror på grov försumlighet eller otillbörligt syfte utan också när i övrigt underlåtenheten beror på vårdslöshet kan visserligen antas komma att tillämpas i begränsad omfattning. För parten innebär emellertid redan möjligheten att bestämmelserna kan komma att tillämpas i fråga om honom en allvarlig tankeställare. Bestämmelser av denna innebörd kan därför väntas få viss betydelse vid underrättens processledning när det gäller att för parterna framhålla vikten av att alla relevanta omständigheter och bevis åberopas i underrätten. De betänkligheter som under remissbehandlingen har förts fram mot den föreslagna ordningen bör mot bakgrund av att bestämmelserna kan antas bli tillämpade med försiktighet inte föranleda att kommitténs förslag frångås. I RB bör därför införas bestämmelser som innebär att nya omständigheter eller bevis kan avvisas, om de av vårdslöshet åberopas först i hovrätten.

Det bör enligt de nya bestämmelserna krävas att part som för in det nya processmaterialet skall visa giltigt skäl för att det inte gjorts tidigare. I kommitténs förslag anges att parten skall vara förhindrad att i hovrätt åberopa omständighet eller bevis som inte förebragts tidigare, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det. Under remissbehandlingen har uttrycket godtagbara skäl kritiserats. Med hän-

visning till att det i motsvarande bestämmelse för HD:s del talas om giltig ursäkt, har anförts att nyansskillnaden är så obetydlig, att olika uttryck inte bör användas och vidare att det saknas skäl att ställa olika krav i detta hänseende i hovrätt och i HD. För egen del anser jag i likhet med kommittén, att möjligheten att åberopa nya omständigheter och bevis i allmänhet bör vara mindre i HD än i hovrätt. Detta hindrar emellertid inte att bestämmelsen ges samma lydelse i båda fallen. En sådan utformning av lagtexten motiveras också av att nyansskillnaden är liten. Enligt min mening bör det därför också i hovrätt krävas, att parten gör sannolikt att han inte har kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. En annan sak är att hovrätten till skillnad från HD vid bedömningen om en giltig ursäkt föreligger har att ta hänsyn till att parterna endast i en instans haft möjlighet att åberopa omständigheten eller beviset. Detta bör leda till att vad som i hovrättsprocessen skall anses vara giltig ursäkt får ett vidare utrymme än det som är giltig ursäkt i HD.

Parts underlåtenhet att redan i underrätten åberopa alla omständigheter och bevis av betydelse i målet bör som regel bedömas utifrån partens egna förutsättningar att avgöra hur processen skall föras. Underlåtenheten bör sålunda i allmänhet inte bedömas med någon objektiv måttstock. Undantagsvis bör dock detta ske, exempelvis i fall då parten i ett omfattande och svårbedömt mål har underlåtit att anlita biträde. I likhet med kommittén anser jag att nya omständigheter eller bevis skall få åberopas i hovrätt, om det nya materialet blivit bekant först efter det målet har handlagts av underrätten, trots att parten i god tid före huvudförhandlingen har gjort rimliga undersökningar. Giltig ursäkt bör också anses föreligga om parten efter noggranna och väl grundade processekonomiska överväganden har åberopat den av flera tänkbara grunder eller invändningar som han bedömde sannolikt skulle leda till framgång, men detta inte blivit fallet. Han skall då i hovrätten inte genom den ifrågavarande bestämmelsen vara förhindrad att åberopa annan grund eller invändning. Om parten inte redan i första instans insett betydelsen av en omständighet eller ett bevis, bör han likaså i allmänhet ha kvar rätten att åberopa materialet i hovrätten.

Om det finns anledning befara att avvisning av nya omständigheter eller bevis som åberopas först i hovrätt skulle leda till en materiellt otillfredsställande utgång, bör avvisningsmöjligheten begagnas med särskild försiktighet. Som närmare utvecklas i det följande bör i stället kostnadssanktionen i 18 kap. 6 § RB kunna tillämpas i sådana fall.

Liksom nu skall begränsning av möjligheten att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis inte förekomma i brottmål. Någon begränsning bör i allmänhet inte heller förekomma i äktenskapsmål, faderskapsmål eller andra indispositiva mål. I dessa mål har nämligen det allmännas intresse av materiellt riktiga avgöranden medfört, att rätten

har fått fria händer att införskaffa den bevisning som anses nödvändig, även om den inte har åberopats av part. Om ny omständighet eller nytt bevis, som är av betydelse för utgången av målet, kommer fram först i hovrätten, är domstolen därför skyldig att beakta det nya materialet.

I sådana situationer då nytt processmaterial har tillkommit i hovrätten kan det ibland framstå som mest tilltalande att målet återförvisas till underrätten för ny behandling. I RB finns inte någon uttrycklig bestämmelse om återförvisning i sådana fall. I processlagberedningens motiv till 50 kap. 28 § RB framhålls emellertid, att en allmän möjlighet till återförvisning följer av hovrättens skyldighet att sörja för att målet blir handlagt på lämpligt sätt. Hovrätten kan alltså undanröja underrättens dom och återförvisa målet, om parten i hovrätten åberopar ny, omfattande bevisning och det befinnes lämpligt att bevisningen upptas vid underrätten. Frågan om återförvisning kan också få betydelse när part har framställt alternativa yrkanden på samma grund eller åberopat konkurrerande grunder för samma yrkande. Hovrätten avgör efter lämplighetsprövning om underrättens dom skall upphävas eller om domen skall undanröjas och målet återförvisas till underrätten för förnyad handläggning.

Den i motiven anvisade möjligheten till återförvisning knyter inte an till frågan om parten i högre eller lägre grad har visat försumlighet, utan är uteslutande motiverad utifrån principen om instansordningen. Bakom den angivna ordningen ligger tanken att hovrätterna principiellt inte bör belastas med att avgöra frågor som inte tidigare varit föremål för bedömning. Hänsynen till parternas rättssäkerhet motiverar också att de kan få alla relevanta frågor bedömda i åtminstone två instanser.

I fall då omfattande ny utredning åberopas i hovrätten och förutsättningar för avvísning av det nya materialet inte föreligger kan det inte sällan finnas skäl för att låta målet prövas på nytt i underrätten. Återförvisning i sådana situationer medverkar till att för parterna klargöra betydelsen av att allt relevant processmaterial läggs fram i underrätten. Å andra sidan är det angeläget att återförvisningsmöjligheten tillämpas med försiktighet. Det är således från parternas synpunkt angeläget att det slutliga avgörandet inte fördröjs i onödan. Det måste också beaktas att återförvisning som regel medför ökade rättegångskostnader för båda parterna.

Som jag nyss har anfört kan återförvisning komma i fråga oberoende av om part varit försumlig i sin processföring medan avvísning av nya omständigheter eller bevis får ske endast om parten saknat giltig ursäkt för att inte åberopa omständigheten eller beviset redan i underrätten. Sanktioner mot försumlig processföring finns också i bestämmelserna om rättegångskostnad. Enligt 18 kap. 6 § RB skall sålunda part som gör sig skyldig till illojal eller försumlig processföring åläggas att betala rättegångskostnader, även om han vinner målet. Detta gäller också om

han vinner i hovrätten på grund av utredning eller bevisning, som han försummat åberopa i underrätten. När mål återförvisas skall enligt 18 kap. 15 § RB frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande. Detta innebär bl. a. att part, som först i högre rätt har åberopat utredning, som han hade kunnat dessförinnan åberopa i underrätten, och genom sin försummelse föranleder att målet återförvisas, f. n. kan åläggas att betala härav föranledda merkostnader för motparten även om han själv vinner målet.

Som jag har framhållit tidigare torde möjligheten att avvisa nya omständigheter och bevis som åberopats först i hovrätten komma att tillämpas tämligen restriktivt. Samma restriktivitet bör inte iakttagas vid tillämpning av kostnadssanktionen i 18 kap. 6 § RB. Det bör sålunda inte vara uteslutet att 18 kap. 6 § RB tillämpas även i sådana fall när part först i hovrätt åberopar nya omständigheter eller bevis och avvisning inte sker.

Processledning

Regler om materiell processledning i tvistemål finns f. n. endast i 43 kap. RB, som handlar om huvudförhandling. I 43 kap. 4 § föreskrivs bl. a. att rätten skall se till att målet blir uttömmande behandlat och att det inte i målet dras in något som saknar betydelse. Vidare skall rätten genom frågor och erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden. I fråga om förberedelsen sägs i 42 kap. 6 § andra stycket endast att målet under förberedelsen skall så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

Domstolskommittén har föreslagit att en särskild bestämmelse tas upp i 42 kap. 6 § RB om att rätten vid förberedelsen skall verka för att parterna anger allt som de vill åberopa samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Under remissbehandlingen har förslaget i allmänhet tillstyrkts. Några remissinstanser har dock anfört att ändringen är onödig eftersom processledning i den mening som anges i förslaget ändå förekommer.

Enligt min mening är det värdefullt med en uttrycklig bestämmelse som föreskriver en aktiv materiell processledning vid förberedelsen. Som jag har anfört tidigare bör avvisning av nya omständigheter eller bevis kunna ske i vissa fall när fullständigt processmaterial inte lagts fram vid underrätten. Det är viktigt att rätten är verksam på sådant sätt att avvisningsmöjligheten inte behöver tillgripas i onödan. En uttrycklig bestämmelse, som ålägger rätten att även vid förberedelsen verka för att parterna anger allt de vill åberopa och se till att parternas ståndpunkter klarläggs, ger domaren ett stöd vid processledningen som inte bör underskattas.

Den materiella processledningen i dispositiva mål måste självfallet

även i fortsättningen utövas med försiktighet och får inte medföra att principen om parternas frihet att disponera över processmaterialet åsidosätts. Någon ändring av vad som gäller f. n. i fråga om innebörden av den materiella processledningen är sålunda inte avsedd. Rätten skall genom frågor till parterna söka klarlägga vad som är tvistigt mellan dem och vilka grunder de vill anföra. Härvid kan rätten i viss utsträckning komma att föranleda parterna att åberopa omständigheter, som tidigare har förbigåtts. Rätten får givetvis inte uppträda så att den ens får sken av att ta parti för den ena parten.

Jag föreslår att en bestämmelse med det innehåll kommittén har föreslagit tas in i 42 kap. RB. Enligt min mening bör bestämmelsen placeras som ett andra stycke i 8 §.

Enligt 11 § tingsrättsinstruktionen (1970: 108) får tingsnotarie med minst ett år och sex månaders tjänstgöringstid av tingsrätten förordnas att handlägga bl. a. mål om penningfordran vid förberedelse samt huvudförhandling som hålls i förenklad form. Sådant förordnande får dock inte avse mål som är av vidlyftig beskaffenhet eller vars avgörande eljest kräver särskild erfarenhet.

Det finns enligt min mening inte anledning att med anledning av ifrågavarande ändring i 42 kap. 8 § vidta någon ändring i fråga om behörigheten för tingsnotarie att handlägga mål vid förberedelse. Åtskilliga mål om penningfordran är av det slaget att en äldre tingsnotarie bör kunna anförtros förberedelsen. I mera komplicerade mål kan det inte minst med hänsyn till behovet av en effektiv processledning finnas anledning att förberedelsen förbehålls mera erfarna domare. Det får ankomma på tingsrätten att beakta sådana synpunkter när förordnande meddelas enligt 11 § tingsrättsinstruktionen.

Mellandom

I 17 kap. 5 § första stycket RB regleras frågan om mellandom när flera käromål handläggs i samma rättegång. Om i samma rättegång handläggs dels talan huruvida ett visst rättsförhållande består eller ej dels talan vars prövning beror av detta, kan mellandom ges över fastställelsetalan. Mellandom kan också meddelas i andra fall, när prövningen av en viss talan är beroende av annan talan, som handläggs i samma rättegång. I 17 kap. 5 § andra stycket RB finns bestämmelser om mellandom när endast ett käromål föreligger. Mellandom kan i detta fall meddelas när talan förs om fullgörelse och såväl skyldigheten att prestera som prestationens storlek är omstridda. En förutsättning för mellandom är att part begär sådan dom. Mot kärandens bestridande får mellandom meddelas endast om det föreligger synnerliga skäl. När rätten meddelar mellandom, kan den förklara målet i övrigt vilande i väntan på att mellandomen vinner laga kraft.

Domstolskommittén framhåller att åtskilliga praktiskt viktiga fall

uteslutits från mellandomsinstitutets tillämpning. Kommittén syftar här främst på den ganska vanliga situationen, att käranden framställer alternativa grunder eller svaranden alternativa invändningar. Om exempelvis svaranden i ett kravmål i första hand åberopar preskription och i andra hand betalning kan rätten inte meddela dom över den första invändningen för att därefter, om den ogillas och domen vinner laga kraft, övergå till att pröva den andra invändningen. Rätten kan i ett sådant fall endast meddela en slutlig dom som avser målet i dess helhet.

Den angivna ordningen medför olägenheter framför allt i de fall då viss grund inte kräver någon särskild utredning, medan andra fordrar omfattande och dyr bevisning. Med vidgade möjligheter till mellandom skulle en onödig ansvällning av underrättsprocessen i många fall kunna undvikas. Kommittén föreslår därför att rätten, om det beträffande samma käromål föreligger flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången i målet och det med hänsyn till utredningen är lämpligt att sådan del av målet avgörs för sig, på parts begäran får meddela särskild dom i den delen. Mot parts bestridande får detta dock ske endast om synnerliga skäl föreligger.

Förslaget har rönt starkt gensvar under remissbehandlingen. Det framhålls allmänt i remissyttrandena, att de nuvarande möjligheterna till mellandom är otillräckliga. Många domstolar åberopar erfarenhet av mål där betydande processekonomiska vinster hade stått att vinna, om mellandom hade kunnat meddelas i den omfattning som kommittén nu föreslår. I ett par remissyttranden föreslås ytterligare utvidgning av mellandomsinstitutet.

Jag delar kommitténs och remissinstansernas uppfattning att vägande skäl föreligger för en utvidgning av mellandomsinstitutet. Ändringen bör endast ta sikte på möjligheten att dela upp ett och samma käromål för skilda avgöranden. Om flera käromål kumulerats i ett mål kan särskild dom ges enligt 17 kap. 4 § eller 5 § första stycket RB. Ytterligare möjlighet bör öppnas till mellandom när parterna har åberopat alternativa grunder eller invändningar och processekonomiska vinster står att vinna, om mellandom meddelas över en sådan grund eller invändning.

Som kommittén framhållit hänger möjligheten att dela upp ett käromål på särskilda avgöranden samman med omröstningsreglerna. En förutsättning för att en fråga skall kunna brytas ut och göras till föremål för mellandom är självfallet, att omröstningsreglerna gör det möjligt att rösta särskilt om den frågan. Enligt 16 kap. 2 § andra stycket tredje punkten RB gäller, att om det beträffande samma käromål förekommer flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, de skall, om sakens beskaffenhet påkallar det, uppställas till särskild omröstning. Som exempel på sådana omständigheter anges i förarbetena fråga huruvida skadeståndsskyldighet föreligger och fråga om

skadeståndets storlek, fråga om fordrings uppkomst och fråga om preskription eller betalning samt fråga om giltigheten av testamentsbevakning och fråga om testators förmåga att upprätta testamente. Sådana s. k. omedelbart relevanta omständigheter kan åberopas antingen av käranden som grund för yrkandet eller av svaranden som invändning mot kärandens krav. Däremot kan särskild omröstning inte företas beträffande omständigheter som avser bevisprövningen. Enbart frågan om den rättsliga betydelsen av en omständighet kan inte heller ställas upp till särskild omröstning.

Som nyss framhållits kan mellandom inte avse annat eller mindre än som kan uppställas till särskild omröstning. De nuvarande omröstningsreglerna innefattar emellertid avsevärda möjligheter att vidga mellandomsinstitutet. De medger att mellandom meddelas över varje omständighet som är av omedelbar betydelse för utgången. När sålunda käranden åberopat flera alternativa grunder för käromålet, blir mellandom möjlig beträffande var och en av dem. På samma sätt blir mellandom möjlig i fråga om varje alternativ invändning från svarandens sida, om invändningen har omedelbar betydelse för utgången, t. ex. invändning om preskription eller betalning. När mellandom meddelas över någon av käranden eller svaranden åberopad omständighet, skall domen inte endast innefatta en bedömning av frågan, huruvida den påstådda omständigheten styrkts, utan också fastställa vilken rättslig verkan omständigheten skall ha i målet.

Mellandom blir däremot med kommitténs förslag inte möjlig i rena bevisfrågor såsom frågan om en urkund är äkta eller inte och inte heller beträffande frågan om rättsföljden av ett föregivet förhållande. Detta följer emellertid inte endast av omröstningsreglerna. En sådan talan kan domstol nämligen över huvud inte pröva. Enligt 13 kap. 2 § RB får talan om fastställelse huruvida visst rättsförhållande består eller inte bestå föras endast under vissa förutsättningar. Talan måste sålunda avse visst rättsförhållande och inte endast ett faktiskt förhållande eller rättsföljden av ett tänkt förhållande.

Under remissbehandlingen har ifrågasatts att ytterligare utvidga mellandomsinstitutet till att omfatta även omständigheter utan omedelbar betydelse för utgången. Som exempel nämns frågan om äktheten av ett dokument och tolkningen av en avtalsbestämmelse i fall när tolkningen är av väsentlig betydelse för bedömning av den sannolika rättsföljden. En dom angående ett faktiskt förhållande såsom äktheten av ett dokument skulle kunna få betydelse i framtida civilrättsliga eller straffrättsliga sammanhang på ett sätt som inte kan överblickas. En sådan utvidgning av mellandomsinstitutet skulle därför enligt min mening föra för långt. Den förutsätter också vidgade möjligheter till fastställsetalan. Tolkningstvister som kan göras till föremål för fastställsetalan kan redan nu avgöras genom mellandom (17 kap. 5 § första stycket

RB). Det skulle leda för långt att i andra fall bryta ut enskilda tolkningsfrågor till särskilda avgöranden. Domstolarnas uppgift är att slita tvister och inte att meddela auktoritativa förklaringar i lösryckta rätts- eller bevisfrågor. I de fall då en begränsad rätts- eller bevisfråga är av avgörande betydelse föreligger det vanligen möjlighet för parterna att från början lägga upp processföringen så, att denna fråga med minsta möjliga kostnad blir föremål för domstolens avgörande.

På grund av vad jag nu har anfört ansluter jag mig till den avgränsning av mellandomsinstitutet som kommittén föreslagit.

Mellandom motiveras främst av processekonomiska skäl. Även när mellandom i och för sig är möjlig, bör den därför tillgripas endast om detta ger tids- och kostnadsmässiga vinster. Så är förhållandet främst i de fall, då avgörandet av den till särskild dom utbrutna frågan kan leda till att övriga delar av målet inte behöver tas upp till prövning. Situationen är visserligen en annan exempelvis när t. ex. käranden i ett skadeståndsmål åberopar alternativa grunder beträffande själva skadeståndsskyldigheten samtidigt som frågan om skadeståndets storlek är tvistig. Om mellandom i fråga om själva skadeståndsskyldigheten meddelas över den i första hand åberopade grunden, är därmed inte målet avgjort, hur domen än utfaller. Även i sådana fall kan emellertid mellandom innebära processekonomiska vinster genom att ingen prövning behöver ske av de i andra och tredje hand åberopade grunderna för skadeståndsskyldigheten.

En förutsättning för uppdelning av målet bör som kommittén framhållit vara, att särskiljande av de olika tvistefrågorna är lämpligt med hänsyn till utredningen. Från utredningssynpunkt är en uppdelning självfallet särskilt påkallad när utredningen är av betydande omfattning och i huvudsak hänför sig till sådan del av målet, som kan särskilt avgöras genom mellandom. Annorlunda är det om samma personer skall höras som vittnen eller sakkunniga i fråga om samtliga eller flera grunder eller invändningar. I sådana fall medför en uppdelning av målet ofta att handläggningen betungas och kostnaderna ökar.

Det bör endast i undantagsfall komma ifråga att mer än en mellandom meddelas i samma mål. Ibland kan det vara lämpligt att domstolen samtidigt till särskilt avgörande tar upp mer än en tvistefråga.

En mellandom kan ibland innebära nackdelar för en part. Dessa hänför sig främst till den situation som kan uppkomma, om mellandomen överklagas. I sämsta fall kan ett mål komma att prövas två eller t. o. m. flera gånger i varje instans med åtföljande fördyring och tidsutdräkt. Liksom hittills bör därför gälla att mellandom inte får meddelas, om ingen av parterna begär det. Mot parts bestridande bör mellandom i fortsättningen få meddelas endast om synnerliga skäl föreligger.

När mellandom meddelats skall målet i övrigt kunna vilandeförklaras till dess domen vunnit laga kraft. Detta skall självfallet ske när må-

let avgjorts genom mellandom men även i andra fall föreligger i allmänhet skäl för vilandeförklaring. Undantagsvis kan dock förhållandena vara sådana, att handläggningen i övriga delar av målet bör fortsätta.

En av olägenheterna med att målet i de delar som ej omfattas av mellandomen blir vilande en längre tid är att bevisningen kan hinna försämrats. Det har därför under remissbehandlingen föreslagits att sådana mål alltid skall prövas med förtur vid fullföljd. För egen del anser jag inte att en sådan ordning är befogad. Olägenheterna av en fördröjning i samband med överklagande får beaktas vid bedömningen om mellandom skall användas eller inte. Det har också under remissbehandlingen föreslagits, att bestämmelserna i 36 kap. 19 § RB om förhör med vittne utom huvudförhandling ändras på sådant sätt, att vittnesförhör utom huvudförhandling får hållas i den del av målet som vilandeförklarats. Nuvarande bestämmelser medger sådant vittnesförhör endast i de fall då vittne inte kan inställa sig vid huvudförhandlingen eller inte kan göra detta utan oskälig kostnad eller synnerlig olägenhet. Enligt min mening föreligger inte tillräckliga skäl att utvidga möjligheterna till vittnesförhör utom huvudförhandling. Bevisomedelbarheten kräver att möjligheten till bevisupptagning utom huvudförhandling är inskränkt till sällsynta undantagsfall. Riskerna för att förhören blir ofullständiga är också större, när vittne hörs utom huvudförhandling. Om faran för bevisförsämring är betydande, kan det i stället vara ett skäl för att fortsätta handläggningen.

På grund av det anförda bör i 17 kap. 5 § RB tas upp en bestämmelse av den lydelse som kommittén föreslagit. Den föreslagna bestämmelsen blir tillämplig också för överrätterna. Det möter sålunda inte hinder för hovrätt att meddela mellandom över t. ex. en invändning om preskription när målet i dess helhet fullföljts eller att i samband därmed återförvisa målet. Det är emellertid uppenbart att vinsterna med mellandom minskas om inte redan underrätten begränsar sin handläggning till viss mellandomsfråga.

Enligt 18 kap. 14 § andra stycket RB skall rätten meddela beslut angående rättegångskostnaden, när rätten avgör målet. Har mellandom meddelats gäller att beslut i fråga om rättegångskostnaderna skall meddelas först i samband med målets slutliga avgörande (se processlagberedningens betänkande s. 243). I de fall då mellandomen inte innebär att målet avgörs ger målets fortsatta handläggning rätten tillfälle att senare besluta i kostnadsfrågan. Avgörs målet genom mellandom, får frågan om rättegångskostnad tas upp när mellandomen, i förekommande fall efter fullföljd, vunnit laga kraft. När mellandom efter fullföljd prövats av högre rätt, har den högre rätten enligt 18 kap. 15 § andra stycket RB att avgöra kostnadsfrågan i vad avser den fullföljda talan. Parterna kan emellertid vid kostnadernas slutliga reglering göra gällande de kostnader som varit förenade med den fullföljda talan.

Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt

Enligt gällande rätt skall överrättsprocessen i princip vara muntlig. Möjligheter finns dock att avgöra mål på handlingarna. Genomgående gäller att huvudförhandling inte behövs för prövning, som inte avser själva saken. Vidare kan mål avgöras på handlingarna i vissa fall då utgången är självfallen och en förhandling därför framstår som onödig. Detta är i tvistemål fallet vid medgiven eller uppenbart ogrundad vadetalan. I brottmål får målet avgöras på handlingarna, om åklagaren för talan till den tilltalades förmån eller den tilltalades talan biträtts av motparten. I viss utsträckning kan huvudförhandling underlåtas också när målet kräver en mera ingående prövning. Detta gäller emellertid endast i hovrätt. Bestämmelserna härom tar bl. a. sikte på mål som rör mindre värden eller ringare påföljder. I 50 kap. 21 § andra stycket RB föreskrivs sålunda att, om målet endast rör pengar eller sådant som kan uppskattas i pengar och värdet av det som den fullföljda talan gäller uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor, målet får avgöras utan huvudförhandling, om inte båda parterna begärt sådan förhandling. Beträffande brottmålen meddelas motsvarande regler i 51 kap. 21 § andra stycket RB. Utöver denna möjlighet att avgöra bagattelmål på handlingarna finns en sådan möjlighet beträffande tvistemål, i vilka det är fråga endast om rättstillämpning. Bestämmelsen om detta återfinns i 50 kap. 21 § tredje stycket, där det föreskrivs att mål, i vilka det är fråga om endast rättstillämpningen, på båda parternas begäran får avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart att sådan inte behövs.

När det gäller processen i HD är möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling formellt mycket små (55 kap. 12 § RB). Genom den i princip obligatoriska tillståndsprövningen, som alltid sker på handlingarna, begränsas dock antalet huvudförhandlingar i HD starkt.

Ganska snart efter den nya rättegångsbalkens ikraftträdande visade det sig att den muntliga hovrättsprocessen ställde sig åtskilligt dyrare än den tidigare skriftliga processen. 1951 års rättegångskommitté fick till uppgift att överväga i vilka fall huvudförhandling i hovrätt skulle kunna underlåtas utan fara för rättssäkerheten. I sitt år 1953 avgivna betänkande föreslog kommittén bl. a. — förutom höjning av värdegränsen för tvistemål till nu gällande belopp — att i dispositiva tvistemål huvudförhandling på båda parternas begäran skulle kunna underlåtas, om hovrätten fann uppenbart att sådan ej fordrades. Förslaget kom inte att genomföras.

Domstolskommittén föreslår nu, främst av processekonomiska skäl, att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas. Till en början föreslås att den nuvarande värdegränsen 1 500 kronor för avgörande av mål utan huvudförhandling i hovrätt höjs till 5 000 kronor. Kommittén, som anser att rättegångskommitténs nyss-

nämnda förslag i och för sig är tilltalande i flera avseenden men inte vill föra fram det på nytt, föreslår vidare att huvudförhandling, oavsett tvisteföremålets värde, skall kunna underlätas om ej båda parterna begär sådan förhandling, under förutsättning att den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist ej råder om de omständigheter som ligger till grund för prövningen. I fråga om brottmål förordas ingen ändring i gällande bestämmelser. För HD föreslås samma regler som för hovrätt.

Remissinstanserna har i allmänhet ställt sig positiva till kommitténs förslag och betonat behovet av enklare handläggningsformer i överrätt. Flera remissinstanser vill emellertid gå längre än vad kommittén föreslagit. De förordar i stället en lösning efter de riktlinjer som rättegångskommittén förde fram. Förslaget att ge HD samma möjlighet som hovrätt att avgöra mål på handlingarna har allmänt ansetts välmotiverat.

Under de över tjugo år som rättegångsbalken nu varit i tillämpning har det visat sig finnas behov av att vidga utrymmet för skriftligt förfarande i överrätt. I åtskilliga tvistemål framstår huvudförhandling i överrätt som onödigt tidsödande och kostsam. En ökad användning av skriftligt förfarande i överrätt skulle på ett verksamt sätt bidra till att hålla processkostnaderna nere. Med den starka förankring som muntlighetsprincipen nu har i rättegångsordningen finns det enligt min mening inte heller anledning befara att ökade möjligheter till skriftligt förfarande i överrätt skulle missbrukas. Det finns sålunda starka skäl för en reform som både för hovrätternas och HD:s del medför ökade möjligheter att avgöra mål på handlingarna. För hovrätternas del bör de ökade möjligheterna till skriftligt förfarande endast gälla tvistemålen. I fråga om brottmålen bör, som kommittén föreslagit, inte göras annan ändring av gällande bestämmelser, än att de för hovrätt gällande reglerna skall avse också HD.

En höjning av värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket RB är uppenbarligen befogad redan med hänsyn till penningvärdeförändringen sedan år 1954, då det nuvarande beloppet infördes. En ren anpassning till penningvärdets utveckling skulle emellertid medföra att beloppet höjdes till endast omkring 2 500 kronor. De undersökningar domstolskommittén företagit är visserligen begränsade men visar att en höjning av värdegränsen till 5 000 kronor skulle avsevärt öka utrymmet för skriftligt avgörande i mål som rör endast pengar eller sådant som kan uppskattas i pengar. På grund av det anförda bör värdegränsen inte sättas under 5 000 kronor. Av praktiska skäl kan det vara lämpligt att anknyta värdegränsen till basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring. Basbeloppet är f. n. 6 400 kronor. Jag föreslår att värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket RB i princip bestäms till det belopp som motsvarar basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Under remissbehandlingen har anförts att skriftlig handläggning av bagatellmålen borde göras beroende av initiativ från parterna. En sådan ordning skulle emellertid enligt min mening kunna medföra, att möjligheten inte kom till användning i avsedd utsträckning. Nuvarande ordning bör därför behållas. Liksom nu bör sålunda huvudförhandling kunna underlätas även om en av parterna begärt förhandling.

Även om den nu föreslagna ändringen genomförs, kommer åtskilliga mål, vilka ofta med fördel skulle kunna avgöras på handlingarna, att lämnas utanför möjligheterna till skriftligt förfarande. Inte minst gäller detta underhållsmålen. Genom att det i dem är fråga om periodiskt återkommande betalningar under lång tid överskrids vanligen basbeloppet. Domstolskommittén har föreslagit att huvudförhandling, oavsett tvisteföremålets värde, skall kunna underlätas om ej båda parterna begär sådan förhandling, under förutsättning att den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist ej råder om de omständigheter som ligger till grund för prövningen. En sådan bestämmelse skulle få ett relativt begränsat tillämpningsområde. Kravet att de till grund för prövningen liggande omständigheterna skall vara ostridiga torde sålunda i allmänhet inte vara uppfyllt. Det finns därför enligt min mening skäl att söka andra lösningar.

Åtskilliga remissinstanser har uttalat sig för en mera allmän utvidgning av möjligheterna till skriftligt förfarande i överrätt. Från flera håll har därvid det av 1951 års rättegångskommitté framlagda förslaget ansetts utgöra en lämplig lösning. Även enligt min mening finns det åtskilliga skäl för en sådan ordning som den rättegångskommittén föreslagit. Kostnaderna för den muntliga hovrättsprocessen är ofta avsevärda. I dispositiva mål har parterna obegränsade möjligheter att själva bestämma över tvisteföremålet och över hur en tvist mellan dem skall slitas. Det framstår därför som rimligt att parterna ges större inflytande på handlägningsformen i hovrätt. Det finns enligt min mening åtskilliga mål som redan på förhand kan bedömas som lämpliga för att avgöras på handlingarna, utan att det därför är fråga om mål där vadetalan är uppenbart ogrundad eller om en ren rättstillämpningsfråga. Jag syftar på mål där det i hovrätt inte sker någon bevisupptagning och där bevisomedelbarheten alltså saknas. Vissa andra mål lämpar sig genom sin art för skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningsmål. Givetvis måste det beaktas att inte några skäl av mera allmän karaktär lägger hinder i vägen för en sådan ordning. Jag tänker närmast på faran för att grundprinciperna för överrättsförfarandet mera allmänt blir åsidosatta och risken på längre sikt att en återgång sker till skriftligt förfarande. Som jag tidigare har framhållit får dock riskerna för missbruk inte överdrivas. En förutsättning för avgörande på handlingarna i dispositiva mål enligt den ifrågasatta ordningen är emellertid att hovrätten finner det uppenbart att huvudförhandling inte erfordras. I detta krav ligger en

tillräcklig garanti mot att den skriftliga processformen missbrukas. På grund av det anförda bör i 50 kap. RB tas in en regel av innebörd, att dispositiva tvistemål på båda parternas begäran får avgöras på handlingarna, om hovrätten finner uppenbart att huvudförhandling ej fordras.

Som nämnts bör den föreslagna bestämmelsen avse endast dispositiva tvistemål. Den kan antas få betydelse i exempelvis mål om underhållsskyldighet mellan makar vid hem- eller äktenskapsskillnad. Mål om underhåll till barn kan sägas inta en särställning med hänsyn till att avtal om sådan underhållsskyldighet visserligen är bindande för den underhållsskyldige men däremot enligt 7 kap. 7 § första stycket FB inte för barnet. Allmänna processuella grundsatser för dispositiva tvistemål är emellertid i regel tillämpliga beträffande sådan underhållstalan (jfr. lagrådets yttrande i prop. 1969: 124, s. 152). Den utvidgade möjligheten till skriftlig handläggning av dispositiva mål bör med hänsyn härtill bli tillämplig också på mål om underhåll till barn. En sådan ordning är också önskvärd från den synpunkten att talan om underhåll till make och barn ofta förekommer i samma rättegång.

Vid lagrådsremissen anförde *departementschefen* i specialmotive-
ringen bl. a. följande (avsnitt 3 i prop.).

Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Ändringarna i denna lag har behandlats i den allmänna motive-
ringen. Genom en särskild övergångsbestämmelse medges att det enligt
lagen högsta tillåtna antalet justitieråd får överskridas till dess antalet
nedgått till följd av inträffade ledigheter. Om särskilda skäl föreligger
får dock nya ledamöter utses även dessförinnan.

Lagrådet

Lagrådets yttrande i ärendet innehåller följande.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

50 kap. 25 §

Lagrådet:

Den föreslagna nya lydelsen av tredje stycket innebär en betydande
inskränkning av möjligheten för part att i hovrätt åberopa ny omstän-
dighet eller nytt bevis. Till lydelsen överensstämmer stycket med den
bestämmelse i 55 kap. 13 § RB som gäller vid rättegången i HD. Så-

som departementschefen anfört bör emellertid ifrågavarande möjlighet vara vidsträcktare i hovrätt, och det synes därför icke vara helt lämpligt att regeln är likalydande för båda instanserna. Visserligen torde en önskvärd, mindre restriktiv tillämpning av regeln i hovrätt följa därav, att det oftare i andra än i tredje instans kan anses att part haft giltig ursäkt att ej tidigare åberopa det nya processmaterialet.

Vid utformningen av bestämmelsen bör beaktas att, såsom departementschefen anfört, part — oberoende av om han haft giltig ursäkt — skall äga rätt att i indispositiva tvistemål åberopa nya omständigheter och nya bevis. Vad gäller dispositiva tvistemål kan såsom jämväl antytts i remissprotokollet, fall förekomma då det med hänsyn till rättsläget och önskemålet om en materiellt tillfredsställande utgång får anses orimligt att ny utredning avvisas. För att i dylikt fall medge införandet av nytt material kan kravet på giltig ursäkt behöva ges en vidare tolkning än orden tillåter; det kan till och med sägas att det blir svårare att medge åberopandet ju viktigare den nya utredningen är. I många fall, t. ex. när part först i hovrätt anlitar juridiskt biträde, måste det bli vanligt att bedöma i vad mån parts bristfälliga sätt att föra processen är ursäktligt eller icke.

Det synes även böra beaktas att om en parts möjlighet i ifrågavarande hänseende kringskäres allt för mycket i hovrätt, detta kan föranleda att parten i underrätten för att vara på den säkra sidan inför processmaterial som senare visar sig onyttigt.

Även med beaktande av intresset att allt relevant processmaterial förebringas i underrätt synes vad som anförts böra föranleda att förevarande bestämmelse göres mindre snäv och medger åberopande av ny omständighet eller nytt bevis även då det av annan anledning än de i förslaget angivna framstår såsom berättigat att det får ske. Vid en sådan omformulering av bestämmelsen synes det icke vara nödvändigt att vid sidan av giltig ursäkt ange att åberopandet icke kunnat ske i underrätten.

Det är givet att tillämpning av kostnadssanktion jämlikt 18 kap. 6 § RB lättare kan tillämpas mot part som utan giltig ursäkt framkommer med nytt material i hovrätt än mot part som angives ha haft giltig ursäkt.

Lagrådet förordar att första punkten i tredje stycket i paragrafen får följande lydelse:

Part må i hovrätt till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det på grund av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas.

54 kap. 10 §

F. d. justitierådet Regner, regeringsrådet Martenius och justitierådet Hesser:

Vi biträder den i lagstiftningsärendet allmänt uttalade uppfattningen, att HD i princip bör ha ställning av prejudikatinstans och att frågan huruvida förutsättningar finns för prövning i HD bör avgöras genom särskild tillståndsprövning inom HD. Vi ansluter oss även väsentligen till den utformning av fullföljdsreglerna som nu förordas. Det synes sålunda ändamålsenligt att under särskilda punkter upptaga dels en bestämmelse om prejudikatdispens, dels en bestämmelse om dispens i resningsfall och vissa andra jämförbara undantagssituationer.

Vad angår sistnämnda bestämmelse synes emellertid viss komplettering vara att förorda. Enligt förslaget skall dispens kunna meddelas om det föreligger synnerliga skäl för prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag. Stadgandet innebär att prövningstillstånd må meddelas endast om synnerliga skäl till prövning föreligger, varvid de särskilt angivna fallen utgör exempel på här avsedda situationer. Avsikten är alltså att dispens skall kunna ges även i andra än de fall som särskilt angivits; exemplen skall dock vara vägledande så att dispens endast kan ges i fall som är av samma eller liknande typ som dessa. Att t. ex. ett mål rör synnerligen betydande värden eller en synnerligen sträng straffpåföljd skall icke i och för sig föranleda att dispens meddelas. Som exempel på extraordinära situationer som omfattas av stadgandet nämnes i departementschefens anförande fall då hovrättens avgörande uppenbart strider mot lagtolkning eller rättsgrundsats som är klart och entydigt fastlagd genom tidigare praxis samt fall då ett stort antal liknande mål samtidigt fullföljs till HD men prejudikatintresset endast motiverar att ett eller några få ges dispens. Det första fallet synes, också med den begränsande tolkning av stadgandet som här angivits, omfattas av detta, vare sig man anser att en uppenbar avvikelse från klar praxis är att likställa med resningsfall eller bedömer en sådan avvikelse som ett grovt förbiseende från hovrättens sida. Det andra fallet — att flera likartade mål samtidigt fullföljts till HD — synes däremot icke kunna föras in under stadgandet sådant det utformats. I och för sig föreligger dock anledning att medge möjlighet till dispens även i detta fall; det vore otillfredsställande om HD skulle behöva samtidigt meddela motstridiga dispensbeslut i identiska eller nästan identiska fall. Möjlighet till dispens i här avsedda situationer bör alltså ges genom ett särskilt stadgande. I samband härmed kan övervägas om möjlighet till dispens borde ges även i det närliggande fallet att efter tillkomsten av ett prejudikat talan till HD fullföljs i ett därmed likartat mål som med

annan utgång avgjorts av hovrätt. Om hovrättens avgörande skett mer eller mindre samtidigt med prejudikatet talar onekligen vissa skäl härför men skälen försvagas ju längre tid som förflutit efter prejudikatet. Svårigheten att här göra en rimlig gränsdragning synes föranleda att hithörande fall icke medtages. I enlighet med det anförda förordas att i paragrafen, lämpligen såsom andra stycke, införes en bestämmelse av följande lydelse: Om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål, som samtidigt föreligger till bedömande, må prövningstillstånd meddelas även i övriga mål.

Justitierådet Bernhard:

Såsom departementschefen anført i remissprotokollet är HD:s viktigaste uppgift att främja enhetlighet och konsekvens i rättstillämpningen. Såsom den första och viktigaste grunden för meddelande av prövningstillstånd har därför i förevarande paragraf under punkten 1 upptagits att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD. Den föreslagna formuleringen innebär en utvidgning i förhållande till gällande rätt av möjligheterna till prejudikatdispens. Härigenom tillgodoses önskemålet att i framtiden få tillgång till ett rikligt antal vägledande avgöranden av HD. Enligt uttalande av departementschefen i remissprotokollet är det avsett att HD skall fullgöra uppgiften att främja enhetligheten i rättstillämpningen uteslutande genom prejudikatbildning. Utrymmet för meddelande av prövningstillstånd när det icke är påkallat av prejudikatskäl har också i den föreslagna lagtexten begränsats till resnings- och domvillofallen och med dem jämförbara, mycket sällsynta situationer.

Såsom HD:s ledamöter anført i sitt remissyttrande över kommitténs förslag kan önskvärd enhetlighet i rättstillämpningen icke säkerställas enbart genom prejudikatbildning. Det krävs att domstolen dessutom ges möjligheter att korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis i syfte att ge denna praxis stadga och trygga prejudikatens efterföljd. I många fall av sådana avvikelser kan det finnas vara av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD, och prejudikatdispens kan då meddelas. I vissa fall, såsom när avgörandet är uppenbart rättsstridigt, kan likheten med resnings- och domvillofallen vara så påtaglig att dispens skulle kunna meddelas enligt punkt 2 i förslaget. Emellertid kan även i andra fall av avvikelse från praxis omständigheterna vara sådana att intresset av enhetlighet i rättstillämpningen och rättvisehänsyn med styrka talar för att fullföljd talan får prövas av HD.

I paragrafen anges under punkt 2 de fall av undantagsnatur i vilka dispens skall kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset. Såsom ytterligare exempel på sådana fall nämnes i remissprotokollet den situationen att ett stort antal likartade mål samtidigt fullföljts till HD

men prejudikatintresset motiverar prövningstillstånd endast i ett eller några få av målen. Enligt departementschefen talar starka rättvisekrav för att, om prejudikatdispens leder till ändring, samtliga avgöranden kan ändras av HD. I själva verket föreligger här ett fall som till sin art skiljer sig från de typfall som upptagits i förslagets punkt 2. Det torde vara hänsynen till den enskildes anspråk på rättvisa och likabehandling som föranlett att dispens enligt förslaget skall kunna meddelas för prövning av talan i den angivna situationen. Dessa hänsyn bör kunna leda till samma bedömning i det närliggande fallet att efter tillkomsten av ett prejudikat talan till HD fullföljes i ett därmed likartat mål som med annan utgång avgjorts i hovrätt — och detta oavsett om avgörandet skett före eller efter prejudikatets tillkomst. Även i övrigt kan tänkas fall i vilka prövningstillstånd bör kunna medges ehuru situationen ej är jämförlig med dem som avses med de i punkt 2 angivna exemplen. Ett sådant fall är att fullföljd talan medges av motparten. Särskilt i brottmål synes det otillfredsställande att åklagares talan skall upptagas av HD utan föregående tillståndsprövning men av tilltalad fullföljd talan icke får prövas ens om den medges av åklagaren, såvida icke prejudikatintresse föreligger eller resningsgrund eller därmed jämförligt skäl kan åberopas. Ett annat fall är det av kommittén anmärkta att prövningen har sådan betydelse utöver det föreliggande målet att prövningstillstånd med anledning härav är motiverat. I sådana fall föreligger visserligen oftast ett prejudikatintresse, men om så undantagsvis icke skulle vara fallet kan omständigheterna likväl vara sådana att det framstår som angeläget att talan får prövas av HD. Om prövningstillstånd meddelats ena parten i ett mål kan det ibland framstå som angeläget att även motparten beviljas dispens. Över huvud taget bör reglerna om prövningstillstånd vara så utformade att de icke innefattar hinder för HD att i särskilda fall av undantagsnatur upptaga fullföljd talan till prövning när starka rättvisekrav talar härför eller när det framstår som angeläget med hänsyn till den särskilda vikten — för den enskilde eller för det allmänna — av de intressen som beröres av målets utgång.

För att öppna möjlighet till prövningstillstånd även i de fall som angivits i det föregående synes paragrafen såvitt angår punkt 2 böra ges en avfattning som innefattar en något mindre snäv begränsning. Det förordas sålunda att paragrafen jämkas på sådant sätt att prövningstillstånd kan meddelas — förutom i prejudikatfallen enligt punkt 1 — om grund för resning föreligger, om domvilla förekommit eller målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag eller om eljest synnerliga skäl föreligger att målet prövas av HD.

Förslaget till lag om ändring i lagen om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Lagrådet:

Innebörden av sista punkten av övergångsbestämmelserna synes vara, att så länge justitierådets antal inte till följd av inträffade ledigheter ännu nedgått till tjugotvå, ledamotsantalet fortlöpande kan förbli vid ett högre antal genom att nya ledamöter utses om särskilda skäl därför anses föreligga. Ätminstone formellt skulle antalet ledamöter i HD sålunda under lång tid kunna förbli obestämt.

Det synes också anmärkningsvärt att, om antalet ledamöter opåräknat nedgår till tjugotvå medan behov av flera ledamöter ännu föreligger, en ökning av antalet är utesluten.

Lagrådet förordar att bestämmelsen får utgå. Om förhållandena skulle visa sig nödvändiggöra en permanent eller tillfällig ökning av antalet ledamöter i HD torde detta böra föranleda en lagändring eller ny lag om tillfällig ökning av ledamotsantalet.

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Departementschefen vid anmälan av lagrådets yttrande

Vid anmälan av lagrådets ovan återgivna yttrande anförde departementschefen följande.

Lagrådet har förordat att bestämmelsen i 50 kap. 25 § tredje stycket görs mindre snäv och medger åberopande av ny omständighet eller nytt bevis inte bara då parten gör sannolikt att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten utan också när det på grund av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Vad lagrådet har anfört till stöd för ändringen överensstämmer i sak med vad jag uttalat i remissprotokollet angående bestämmelsens tillämpning. Jag kan sålunda biträda lagrådets förslag i denna del.

När det gäller bestämmelserna om fullföljd av talan till högsta domstolen har lagrådets majoritet i sak anslutit sig till den utformning som förordas i det remitterade förslaget men föreslagit en uttrycklig bestämmelse att, om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål som samtidigt föreligger till bedömande, prövningstillstånd får meddelas även i övriga mål.

Förslaget att en uttrycklig bestämmelse ges för det fallet att prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera samtidigt föreliggande likartade mål innebär ingen ändring i sak av det remitterade förslaget.

Beträffande övergångsbestämmelserna till förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolen sammansättning och tjänstgöring har lagrådet anfört bl. a. att antalet ledamöter i högsta domstolen enligt denna bestämmelse under lång tid skulle kunna förbli obestämt. Lagrådet har också funnit det anmärkningsvärt att, om antalet ledamöter opåräknat nedgår till tjugotvå medan behov av flera ledamöter ännu föreligger, en ökning av antalet är utesluten.

Med anledning av vad lagrådet har anfört i denna del vill jag framhålla följande. Det är inte möjligt att nu med någon säkerhet bedöma i vilken utsträckning de nya fullföljdsreglerna kommer att minska högsta domstolens arbetsbörda. Även om man bör räkna med att reformen ger möjlighet att på sikt väsentligt nedbringa antalet ledamöter i domstolen, finns därför anledning att nu iaktta försiktighet. Jag har stannat för att föreslå att antalet ledamöter inte skall få överstiga tjugotvå. En sådan regel framtingar en endast mycket måttlig begränsning av domstolens storlek men ger å andra sidan möjlighet att utan lagändring nedbringa antalet ledamöter ytterligare, om erfarenheterna av reformen skulle motivera det. Svårigheterna att bedöma reformens effekt är särskilt stora såvitt avser den första tiden, eftersom det kan dröja viss tid innan frekvensen av ansökningar om prövningstillstånd går ned. Redan den självklara regeln att antalet ledamöter nedbringas endast genom naturlig avgång från domstolen ger visserligen en ökad kapacitet under en övergångstid. Jag anser emellertid att detta inte är tillräckligt. I det remitterade förslaget har därför upptagits en ytterligare bestämmelse som ger möjlighet att utse nya ledamöter i domstolen även under denna övergångstid, om särskilda skäl föreligger. Har antalet tillåtits nedgå till tjugotvå, bör dock denna möjlighet ej längre föreligga. På grund av det anförda finner jag ej skäl att frångå det remitterade förslaget i denna del.

Vid sidan av de nu föreslagna ändringarna bör göras vissa redaktionella ändringar.

Motionerna

Motionen 1971: 1243

I motionen 1971: 1243 hemställes att riksdagen beslutar "1. att rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2 skall ha följande lydelse: 'Om grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller om en tilltalad som frikänts i underrätt, fällts till ansvar i hovrätten och

saken synes böra prövas i högsta domstolen eller om eljest särskilda skäl föreligger till sådan prövning', samt 2. att rättegångsbalkens 50 kap. 25 § tredje stycket första meningen skall ha följande lydelse: 'Part som i hovrätten till stöd för sin talan åberopar omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, skall ersätta motparten de kostnader som härigenom vållas denne, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras. Vad nu sagts skall dock ej gälla, om parten visar giltigt ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten.' "

Motionären förklarar att han inget har att erinra mot strävandet att i ökad grad markera HD:s prejudikatbildande uppgift men finner det kunna leda till otillfredsställande resultat i enskilda fall om möjligheten till ändringsdispens helt slopas. Motionären förordar en sådan lösning att å ena sidan det ökade behovet av prejudikat från HD tillgodoses men å andra sidan HD får ta upp ett mål till prövning oberoende av prejudikatintressen, om det verkligen finns starka skäl att göra detta av hänsyn till den enskilde partens rättssäkerhet.

I sin kritik mot Kungl. Maj:ts förslag i detta hänseende anför motionären bl. a. vidare:

Om en tilltalad i brottmål t. ex. blivit frikänd i underrätten men fälld i hovrätten måste han kunna påvisa att hans mål har prejudikatintresse för att få det prövat av högsta domstolen. Om så inte är fallet, står hovrättens fällande dom fast, även om högsta domstolen vid sin prövning av ansökningen om fullföljdstillstånd skulle bedöma saken så att en prövning i sak i högsta domstolen sannolikt skulle resultera i en friande dom. En sådan situation anser jag vara minst sagt otillfredsställande från rättssäkerhetssynpunkt. Detsamma gäller mer eller mindre om underrätt och hovrätt på annat sätt gjort mycket olika bedömningar eller om t. ex. flera skiljaktiga meningar förelegat i domstolarna. Det kan påpekas att ingen inskränkning föreslås i riksåklagarens, justitiekanslerns eller justitieombudsmännens rätt att fullfölja talan, t. ex. mot en friande hovrättsdom.

Till närmare utveckling av det i motionen framförda förslaget angående regleringen av fullföljd till HD fortsätter motionären:

Enligt den föreslagna lydelsen av rättegångsbalkens 54 kap. 10 § första stycket punkt 2 förutsätts som tidigare nämnts att "synnerliga skäl" skall föreligga för prövning i högsta domstolen. Detta uttryck brukar inom domstolarna tolkas så att det skall vara frågan om till antalet starkt begränsade undantagsfall. Om uttrycket ändras till "särskilda skäl" kan man räkna med att domstolarna tolkar detta så att prövning kan meddelas i något större omfattning. Samtidigt innebär det en betydligt större restriktivitet än nuvarande lagtexts uttryck att "skäl förekommer för målets prövning". Man skulle alltså få en begränsning av den nuvarande möjligheten till ändringsdispens utan att högsta domstolen behöver avvisa prövning där den enskildes rättssäkerhet påkallar en sådan. Önskvärt är enligt min mening att riksdagen samtidigt uttalar att man främst avser sådana fall som jag nyss nämnt. I övrigt anser jag att man kan överlämna den närmare gränsdragningen, huruvida "sär-

skilda skäl" föreligger eller inte, till högsta domstolens praxis. — En extra fördel med den föreslagna något vidgade möjligheten för högsta domstolen att meddela prövningstillstånd synes mig vara att högsta domstolen slipper den press att tänja ut prejudikatbegreppet, som den i propositionen föreslagna gränsdragningen i vissa fall kan tänkas innebära.

I fråga om förebringandet av nya omständigheter och bevis i hovrätt delar motionären departementschefens uppfattning att det är angeläget att allt relevant processmaterial förebringas redan i underrätten men anser att den i propositionen upptagna regleringen i ämnet ibland skulle kunna leda till materiellt felaktiga avgöranden i hovrätt. För att undvika sådana konsekvenser bör man därför enligt motionären med andra medel än avvisande av bevis i hovrätten söka åstadkomma att det relevanta processmaterialet förebringas redan i underrätten.

Motionären anför härtill vidare:

En lösning kan vara att kombinera reglerna i 50 kap. 25 § rättegångsbalken om begränsning i rätten att åberopa nytt material i hovrätten med påföljden i 18 kap. 6 § samma balk vid försumlig processföring. Detta skulle innebära att det nya materialet inte avvisas av hovrätten — eventuellt bör det såsom nu kunna leda till att målet återförvisas till underrätten för ny behandling — men den part som kommer med materialet i hovrätten skulle i princip få betala de ökade kostnader som han härigenom orsakar sin motpart, även om han vinner målet. En sådan ekonomisk sanktion skulle sannolikt i mycket hög grad begränsa åberopandet av nytt material i hovrätten utan att behöva leda till materiellt oriktiga domar där.

Enligt min mening bör alltså 50 kap. 25 § tredje stycket rättegångsbalken få det innehållet, att part som i hovrätten till stöd för sin talan åberopar omständigheter eller bevis, som ej tidigare förebragts, skall oberoende av målets utgång ersätta motparten de ökade rättegångskostnader han därigenom vållar motparten. Denna regel bör dock inte gälla om parten visar giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten.

Motionen 1971: 1270

Även i motionen 1971: 1270 upptages frågan om avgränsningen av rätten att fullfölja talan till HD. Motionärerna yrkar "dels att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 45 för sin del med godtagande av förslaget i övrigt måtte besluta att till 10 §, 54 kap. i lag om ändring i rättegångsbalken skall fogas stadgande av innebörd att prövningstillstånd må meddelas a) när med ändring av underrätts dom fällande sådan föreligger i hovrätt; b) när skiljaktiga meningar förelegat i hovrätt; dels att vederbörande utskott måtte utarbeta lagtext som tillgodoser de i motionen framlagda synpunkterna".

Till stöd för yrkandet anför motionärerna huvudsakligen följande:

Kraven på en rättsordning som garanterar den enskilde medborgarens oinskränkta rätt att få sin sak objektivt och uttömmande prövad är djupt rotade i svensk rättstradition. Det är redan av detta skäl mindre lämpligt

att — såsom föreslås i det nu förevarande regeringsförslaget — beskära och inskränka menige mans rätt att fullfölja talan till högsta domstolen. Detta skulle otvivelaktigt i vida kretsar komma att uppfattas som om möjligheterna att vinna rättvisa minskats; även om en sådan mening vore felaktig måste det för rättssamhället vara angeläget att tillse att den inte kommer i omlopp. Principiellt förhåller det sig givetvis så att ju grundligare och allsidigare en rättssak granskas och prövas desto bättre för rättssäkerheten och för allmänhetens förtroende för rättsordningen. Talans prövning i tre instanser är ur denna synpunkt självfallet att föredraga framför en inskränkning till två. Vi kan av detta skäl inte ansluta oss till propositionens förslag i vad det avser en stark reducering av rätten att fullfölja talan till högsta domstolen.

Grundtanken i regeringsförslaget är att högsta domstolen huvudsakligen skall bli prejudikatinstans under det att prövning av huruvida underrätts domslut är objektivt korrekt inte längre skall ske. Detta kan enligt vår mening leda till direkt stötande konsekvenser. Högsta domstolen skulle sålunda till prövning uppta ett mål där prejudikatintresse förefinns även om den finner att hovrättens domslut är riktigt och bör fastställas. Däremot skulle prövning icke kunna komma till stånd om prejudikatintresse saknas, och detta även om det är uppenbart att hovrättens domslut inte framstår som otvetydigt korrekt. Ett dylikt system torde stå i dålig samklang med det allmänna rättsmedvetandet.

Vi anser att möjligheten att erhålla ändringsdispens, inte på sätt regeringsförslaget skulle innebära, må elimineras. Möjligheten bör bibehållas i de fall där en person som frikänts i underrätt fällts till ansvar i hovrätt. Vi finner det ytterst angeläget utifrån de principiella synpunkter vi ovan anlagt, att ett sådant mål alltid skall kunna komma i åtnjutande av ändringsdispens. Detsamma bör gälla när hovrättens dom — liksom underrättens — är fällande men skiljaktiga meningar förelegat i hovrätten.

För de fullständiga motionsskälens hänvisas till motionerna.

Utskottet

Som ett led i det pågående reformarbetet rörande det allmänna domstolsväsendet framlägges i propositionen förslag till ändringar avseende bl. a. överrättsprocessen, särskilt reglerna för fullföljd av talan till högsta domstolen (HD).

Rätten att fullfölja talan från hovrätt till HD föreslås bli avsevärt begränsad så att HD i princip skall få ställning av prejudikatinstans. Liksom hittills skall fordras tillstånd (dispens) av HD för att talan mot ett avgörande av hovrätt i mål eller ärende, som anhängiggjorts vid underrätt, skall kunna komma under HD:s prövning.

Huvudsyftet med de ny fullföljdsreglerna är att åstadkomma en ordning där HD:s arbete med prövningstillstånd kan nedbringas till förmån för den prejudikatbildande verksamheten. Som en konsekvens härav föreslås att antalet ledamöter i HD successivt minskas från nuvarande högst 27 till högst 22.

Vidare föreslås att den nuvarande skyldigheten att vid fullföljd till HD nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning avskaffas samt att rätten till fullföljd icke längre skall vara beroende av värdet av vad parten tappat i hovrätten eller av den påföljd han ådömts.

Förslaget ger även ökade möjligheter för hovrätt och HD att avgöra mål på handlingarna. I bl. a. fordringsmål blir detta fallet om båda parter begär det och domstolen anser uppenbart att huvudförhandling inte behövs.

I propositionen har även i övrigt tagits upp vissa ändringar beträffande förfarandet i de lägre instanserna. Sålunda vidgas möjligheterna att meddela mellandom, och skärpta regler införes i fråga om åberopande av nya omständigheter och ny bevisning i hovrätt.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1971.

I anledning av propositionen har väckts motionerna 1971: 1243 och 1971: 1270. Båda motionerna behandlar den föreslagna inskränkningen i rätten att fullfölja talan till HD. Motionen 1971: 1243 tar därjämte upp reglerna om rätten att åberopa nytt processmaterial i hovrätt.

Innebörden av gällande regler angående rätten att fullfölja talan till HD är att omprövning i HD får ske när en sådan prövning är påkallad av hänsyn till prejudikatintresset (prejudikatdispens) eller när en prövning i HD skulle ha synnerlig betydelse utanför det aktuella målet (intressedispens). Vidare skall överprövning i HD ske om det vid en förhandsbedömning befinnes att det förekommer anledning till ändring av hovrättens domslut (ändringsdispens) eller om det i övrigt med hänsyn till omständigheterna förekommer skäl till talans prövning (allmän dispens). Propositionens förslag innebär att möjligheterna till ändringsdispens, intressedispens och allmän dispens i princip avskaffas. Vid sidan av prejudikatfallen skall talan dock få fullföljas när det finns synnerliga skäl att talan prövas av HD, såsom att resning skulle kunna beviljas om domen vunnit laga kraft eller att domen då skulle kunna undanröjas på grund av domvilla eller att utgången i hovrätten uppenbart beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

I motionen 1971: 1243 framställs, främst från rättssäkerhetssynpunkter, önskemål om en något vidare möjlighet till prövningstillstånd vid sidan av prejudikatdispens än vad propositionen innehåller. Motionären har ingen erinran mot den föreslagna utformningen av regeln om prejudikatdispens men betecknar det som otillfredsställande att en tilltalad, som blivit frikänd i underrätten men fälld i hovrätten, måste påvisa att målet har prejudikatintresse för att få det prövat av HD, även om omständigheterna i målet är sådana att en prövning i sak sannolikt skulle resultera i en friande dom. Enligt motionären bör prövningstillstånd också kunna meddelas i mål, där underdomstolarna dömt olika eller om skiljaktiga meningar förelegat i domstolarna. Motionären föreslår där-

för att uttrycket "synnerliga skäl" såsom villkor för prövningstillstånd ändras till "särskilda skäl" samt att det ifrågavarande lagrummet, 54 kap. 10 § första stycket 2 rättegångsbalken, ges den lydelsen att prövningstillstånd må meddelas "om grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller om en tilltalad, som frikänts i underrätt, fällt till ansvar i hovrätten och saken synes böra prövas i högsta domstolen eller om eljest särskilda skäl föreligger till sådan prövning". I motionen 1971: 1270 anföres i huvudsak enahanda synpunkter till stöd för ett yrkande att 54 kap. 10 § rättegångsbalken skall kompletteras med ett stadgande av innebörd att prövningstillstånd må meddelas dels när, med ändring av underrättens avgörande, fällande dom föreligger i hovrätten, dels när skiljaktiga meningar förelegat i hovrätt.

Utskottet ansluter sig till den i lagstiftningsärendet allmänt omfattade meningen att HD i princip bör ha ställning av prejudikatinstans. Beträffande frågan i vilken utsträckning det bör finnas möjligheter till dispens vid sidan av prejudikatdispensen, varom skilda meningar yppats, vill utskottet anföra följande. Fullgörandet av HD:s viktigaste uppgift — att vårda rättsenheligheten — bör som departementschefen uttalat ske uteslutande genom prejudikatbildning. Denna verksamhet försvåras av det stora antal ansökningar om prövningstillstånd som de nuvarande dispensgrunderna lett till; prövningen av dessa ansökningar kräver hälften av domstolens tid. Det bör också beaktas att fullföljd till HD leder till ändring i endast obetydlig utsträckning. Mot denna bakgrund framstår det enligt utskottets mening som angeläget att regleringen av frågan om prövningstillstånd, då prejudikatintresse inte föreligger, ges en sådan utformning att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att nedgå väsentligt. Utskottet anser därför att utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatdispensen bör vara mycket begränsat.

Vad gäller den närmare utformningen av reglerna härom innebär propositionens förslag att dispens skall kunna meddelas om det föreligger synnerliga skäl till prövning av HD. Som exempel på sådana skäl uppräknas i den föreslagna lagtexten de fall att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Den omständigheten att resningsgrund anges som ett skäl för prövningstillstånd förtjänar med hänsyn till innehållet i motionerna enligt utskottets mening särskild uppmärksamhet. Bland resningsgrunderna ingår de praktiskt betydelsefulla fallen att i målet åberopas nytt processmaterial, vars förebringande sannolikt skulle ha lett till annan utgång. I brottmål kan resning till den tilltalades förmån också beviljas om, med hänsyn till de nya omständigheter och bevis som åberopas och vad i övrigt förekommer, synnerliga skäl föreligger att frågan huruvida den tilltalade förövat brottet prövas ånyo. Resning kan alltså i brottmål komma till stånd redan då det nya materialet är ägnat att framkalla

tvivelsmål om den tilltalades skuld, oberoende av sannolikheten av en annan utgång. Vid införandet av denna grund för resning till den tilltalades förmån framhölls bl. a. att vid bedömandet av resningsfrågan även bör beaktas ett sådant förhållande som att i de domstolar, där målet behandlats, betydande meningsskiljaktigheter förelegat. Med hänsyn till den föreslagna lagtextens avfattning kommer den innebörd som resningsgrunderna sålunda har att bli vägledande också vid avgörande av frågor om beviljande av prövningstillstånd. Härutöver bör nämnas att, som departementschefen närmare utvecklat, det vid sidan av de fall som anges i den föreslagna lagtexten också kan finnas andra undantagssituationer, där skälen att tillåta sakprövning i HD kan anses vara lika starka. Kungl. Maj:ts förslag innefattar sålunda möjlighet till meddelande av prövningstillstånd i sådan omfattning att motionärernas önskemål får anses vara i viss utsträckning tillgodosedda. Ett medgivande av möjligheter till prövningstillstånd härutöver skulle enligt utskottets mening äventyra huvudsyftet med reformen. Från utgångspunkten att söka nedbringa HD:s arbete med prövningstillstånd till förmån för den prejudikatbildande verksamheten har utskottet således ingen erinran mot förslaget. Även vid beaktande av de krav som måste uppställas i rättssäkerhetens intresse finner utskottet att bestämmelsen rörande prövningstillstånd givits en utformning, som får anses godtagbar med nuvarande rättegångsordning och organisation av tingsrätterna och hovrätterna. Härvidlag vill utskottet dock understryka att förslagets genomförande medför att hovrätt kommer att döma som sista instans i väsentligt större omfattning än för närvarande, vilket föranleder att alla möjligheter måste tas till vara att stärka hovrätternas sammansättning och funktion samtidigt som de betydelsefulla kraven på kvalificerad domarutbildning tillgodoses.

I enlighet med det anförda biträder utskottets propositionens förslag rörande utformningen av reglerna om prövningstillstånd vid fullföljd av talan till HD samt avstyrker bifall till motionsyrkandena i denna del.

Vad härefter gäller rätten att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis får i tvistemål f. n. sådant åberopande inte ske, om parten kunnat åberopa omständigheterna eller beviset redan i underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Enligt Kungl. Maj:ts förslag får part i hovrätt åberopa nytt processmaterial endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas. Liksom enligt gällande rätt skall i detta hänseende någon begränsning inte förekomma i brottmål. Någon begränsning bör i allmänhet inte heller förekomma i äktenskapsmål, faderskapsmål eller andra indispositiva mål. I motionen 1971:1243 anföres att den föreslagna lagändringen ibland skulle kunna leda till materiellt felaktiga avgöranden genom att nytt re-

levant processmaterial inte får införas. Motionären anser därför att man med andra medel än avvisande av bevis i hovrätten bör söka åstadkomma att allt processmaterial förebringas redan i underrätten. I detta syfte föreslås en ekonomisk sanktion vid försumlig processföring innebärande att part, som utan giltigt ursäkt kommer med nytt material i hovrätten, i princip får betala de ökade kostnader som han därigenom orsakar sin motpart.

Med hänsyn till att hovrätternas ställning som slutinstans kommer att bli alltmer markerad genom införandet av de nya reglerna om prövningstillstånd framstår det enligt utskottets mening som mer angeläget än hittills att överprövningen i hovrätt sker på material som redan en gång prövats i första instans. Den i propositionen föreslagna regleringen, som innebär att nytt processmaterial i hovrätten skall kunna avvisas i ökad omfattning, är avsedd att främja en sådan ordning. Enligt motionärens mening synes den föreslagna ändringen ibland kunna leda till materiellt felaktiga avgöranden. Farhågorna härför är dock enligt utskottets mening överdrivna. Värdet av den föreslagna bestämmelsen synes till icke ringa del ligga i att redan det faktum att avvisning av processmaterial kan komma i fråga innebär en allvarlig tankeställare för parten. Bestämmelsen kan därför som departementschefen framhåller antagas bli tillämpad restriktivt. Stöd för ett sådant antagande utgör också föreskrifterna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken om skyldighet för part att ersätta motparten de rättegångskostnader som han åsamkar denne genom illojal eller försumlig processföring. Även en i propositionen föreslagna bestämmelse om aktiv processledning från rättens sida vid förberedelse i tvistemål (42 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken) talar för att bestämmelsen inte kommer att behöva tillämpas annat än i begränsad omfattning. Det anförda ger också vid handen att erforderliga medel kommer att stå domstolarna till buds för att motverka ett otillbörligt eller eljest olämpligt åberopande av processmaterial först i hovrätt utan att den av motionären föreslagna regleringen behöver tillgripas. På väsentligen dessa skäl anser utskottet att propositionens förslag i hithörande delar bör bifallas och det här behandlade yrkandet i motionen 1971: 1243 avslås.

I övrigt har propositionen inte givit utskottet anledning till särskilt uttalande.

Utskottet hemställer

att riksdagen

1. med avslag på motionen 1971: 1243, såvitt gäller reglerna om prövningstillstånd, och motionen 1971: 1270 antager 54 kap. 10 § i det genom propositionen 1971: 45 framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
2. med avslag på motionen 1971: 1243 i övrigt antager 50 kap. 25 § tredje stycket i samma förslag,

3. antager förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken i övrigt,
4. antager övriga genom propositionen framlagda lagförslag.

Stockholm den 6 maj 1971

På justitieutskottets vägnar

ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), fröken Mattson (s), herrar Dockered (c), Ernulf (fp), Johansson i Växjö (c), Jönsson i Malmö (s), Westberg i Ljusdal (fp), Nygren (s), Schött (m), fru Hjelm-Wallén (s), fru Bergander (s), herrar Fransson (c) och Alf Pettersson i Malmö (s).

Reservation

av herrar *Ernulf* och *Westberg* i Ljusdal (båda fp), vilka ansett

dels att utskottets betänkande fr. o. m. orden "Den omständigheten" på s. 53 bort ersättas med text av följande lydelse.

Den omständigheten — — — (= utskottet) — — — lika starka. Kungl. Maj:ts förslag innefattar sålunda möjlighet till meddelande av prövningstillstånd i icke få av de fall då nya omständigheter eller bevis åberopas och i vissa av de fall då betydande meningsskiljaktigheter föreläggat i domstolarna. Emellertid finner utskottet det otillfredsställande från rättssäkerhetssynpunkt att från möjlighet till prövning i HD utesluta sådana fall, där nya omständigheter eller bevis inte kan anföras men omständigheterna i målet ändå är sådana att en prövning i sak sannolikt skulle resultera i en friande dom. Enligt utskottets mening bör därför HD få ta upp ett mål till prövning oberoende av prejudikatintressen, om det verkligen finns starka skäl att göra detta av hänsyn till den enskilde partens rättssäkerhet. Det är självklart att sådana skäl inte sällan föreligger i mål där starka meningsskiljaktigheter förekommit i hovrätt. Med hänsyn till det anförda finner utskottet att 54 kap. 10 § första stycket 2 bör ges den lydelse som föreslagits i motionen 1971: 1243. Härigenom får även yrkandet i motionen 1971: 1270 i allt väsentligt anses vara tillgodosett. Vid beaktande av de krav som måste uppställas i rättssäkerhetens intresse finner utskottet att bestämmelsen rörande prövningstillstånd genom utskottets jämkning ges en utformning, som får anses godtagbar med nuvarande rättegångsordning och organisation av tingsrätterna och hovrätterna. Härvidlag vill — — — (= utskottet) — — — domarutbildning tillgodoses.

Vad härefter — — — (= utskottet) — — — sin motpart.

Med hänsyn — — — (= utskottet) — — — felaktiga avgöranden. Utskottet delar denna uppfattning och anser att man med andra medel än avvisande av nytt processmaterial i hovrätten bör söka åstadkomma att allt relevant material införes i målet redan i underrätten och därigenom också minska risken för materiellt oriktiga avgöranden. I enlighet härmed förordar utskottet den av motionären föreslagna lösningen med en ekonomisk sanktion mot illojal eller försumlig processföring av nu ifrågavarande slag. På grund härav bör lagrummet, 50 kap. 25 § tredje stycket första punkten, få den lydelse som föreslagits i motionen 1971: 1243.

I övrigt — — — (= utskottet) — — — särskilt uttalande.

dels att utskottet under 1. och 2. bort hemställa
att riksdagen

1. med förklaring att riksdagen icke kunnat i oförändrat skick antaga 54 kap. 10 § i det genom förevarande proposition, 1971: 45, framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken för sin del — med bifall till motionen 1971: 1243 såvitt nu är i fråga och i anledning av motionen 1971: 1270 — antager lagrummet med den ändringen att paragrafen erhåller följande som *utskottets förslag* betecknade lydelse.

Kungl. Maj:ts förslag

Utskottets förslag

54 KAP.

10 §

Prövningstillstånd må meddelas
allenast

1. om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen; eller

2. om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Prövningstillstånd må meddelas
allenast

1. om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen; eller

2. om grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller om en tilltalad, som frikänts i underrätt, fällts till ansvar i hovrätten och saken synes böra prövas i högsta domstolen eller om eljest särskilda skäl föreligger till sådan prövning.

2. med förklaring att riksdagen icke kunnat i oförändrat skick antaga 50 kap. 25 § tredje stycket i samma förslag för sin del — med bifall till motionen 1971: 1243 i övrigt — antager lagrummet med den ändringen att paragrafen erhåller följande som *utskottets förslag* betecknade lydelse.

*Kungl. Maj:ts förslag**Utskottets förslag*

50 KAP.

25 §

Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ej ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än den som uppgivits i vadeinlagan.

Part må i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förbragts, endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

Part som i hovrätten till stöd för sin talan åberopar omständighet eller bevis, som ej tidigare förbragts, skall ersätta motparten de kostnader som härigenom vållas denne, huru rättegångskostnaden i övrigt än skall bäras. Vad nu sagts skall dock ej gälla, om parten visar giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.